

Inhoud

VOORWOORD	5
1. DE RAMP VAN DE MEDIA	7
Werkwijze	7
Opbouw rapport	9
2. ONNATUURLIJKE RAMPEN	11
3. MYTHEN EN BEELDVORMING	13
Mythen	13
Beeldvorming	14
De wereld van de journalistiek	15
De wereld van het publiek	16
4. MOORDORKAAN MITCH	17
Hazards en vulnerabilities	17
Mitch en de gevolgen	18
De oorzaken	20
Slachtofferrol en local coping	21
Hulpverlening, wederopbouw en rehabilitatie	22
Bronnen en schrijfstijl	23
5. HET WREDE WATER IN MOZAMBIQUE	25
Hazards en Vulnerabilities	25
De overstroming en de gevolgen	25
De oorzaken	27
Slachtofferrol en local coping	27
Hulpverlening, wederopbouw en rehabilitatie	28
Bronnen en schrijfstijl	29
6. TURKIJE, DE HEL DIE 45 SECONDEN DUURDE	31
Hazards en Vulnerabilities	31
De aardbeving en de gevolgen	32
De oorzaken	33
Slachtofferrol en local coping	34
Hulpverlening, wederopbouw en rehabilitatie	35
Bronnen en schrijfstijl	35
7. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	37
BIJLAGE	40
LITERATUUR	44

Voorwoord

Naar aanleiding van rapportage in de media over overstromingen in Mozambique aan het begin van dit jaar, heeft een aantal organisaties op initiatief van Krisno Nimpuno van het Disaster and Emergency Reference Center (DERC) een studiedag georganiseerd over Nederlandse rampenjournalistiek. Deze dag, 'de Ramp van de Media', werd op 30 november 2000 gehouden in instituut Clingendael in Den Haag.

Ter voorbereiding van de studiedag heeft een groep studenten met een medewerker van Rampenstudies Wageningen een media-analyse uitgevoerd van de verslaggeving in drie Nederlandse dagbladen over de orkaan Mitch (1998), de aardbeving in Turkije (1999) en de overstromingen in Mozambique (2000). Met de resultaten willen we aangeven dat er meer aandacht moet komen voor de complexe oorzaken en de differentiële impact van rampen en de rol van de lokale bevolking in preventie en opvang van rampen.

Wij zijn bijzonder erkentelijk voor de medewerking van de redacties van De Telegraaf, het NRC en het Friesch Dagblad. Zij hebben hun archief ter beschikking gesteld in de wetenschap dat wij kritisch naar hun verslaggeving zouden kijken en wij hopen dat zij voor hun toekomstig werk gebruik kunnen maken van onze bevindingen. Onze dank gaat uit naar Nico Kussendrager (Hogeschool voor de Journalistiek/ Dick Scherpenzeelstichting, Utrecht) voor zijn begeleiding bij het ontwikkelen van de aanpak en methodiek van deze analyse. Tevens danken wij Krisno Nimpuno (DERC), Jan de Boer (emeritus bijzonder hoogleraar Rampengeneeskunde, Amsterdam), en Georg Frerks (bijzonder hoogleraar Rampenstudies, Wageningen) voor hun waardevolle commentaar. Jody de Blois (Rampenstudies) heeft ons geweldig geholpen met de verwerking en de vormgeving van het rapport.

Hugo Belloni (buitengewoon student Rampenstudies)
Nynke Douma (derdejaars studente Rurale Ontwikkelingsstudies)
Thea Hilhorst (universitair docent Rampenstudies)
Juultje Holla (derdejaars studente Rurale Ontwikkelingsstudies)
Gijs Kuiper (buitengewoon student Rampenstudies)

1. De ramp van de media

Steeds vaker bereiken ons via de dagelijkse pers, televisie, radio en andere nieuwskanalen berichten over overstromingen, droogte, orkanen, aardbevingen en andere rampen. De afgelopen decennia is de frequentie waarmee rampen voorkomen en de impact ervan op mens en natuur toegenomen en alles wijst erop dat deze trend zich in de nabije toekomst voortzet. In 1998 alleen al hadden rampen meer dan 50,000 doden tot gevolg en werd voor 90 miljard dollar aan schade aangericht. Verreweg de meeste rampen gebeuren in ontwikkelingslanden, waar ook 95% van het totale aantal slachtoffers valt. In het kader van deze toename is het belangrijk tot een dieper inzicht te komen in het verschijnsel 'rampen' en daarmee samenhangende processen, met name in ontwikkelingslanden. Rampen worden nooit veroorzaakt door louter een natuurlijk fenomeen, maar zijn altijd (mede) het gevolg van menselijk ingrijpen in de natuur en de kwetsbaarheid van bepaalde bevolkingsgroepen.

Ons beeld van rampen elders wordt bepaald door de media. Door de manier waarop verslaggevers een natuurramp weergeven in het nieuws wordt deze als het ware opnieuw geconstrueerd (behalve natuurlijk voor de direct betrokkenen) (Benthall, 1993: 27). Met gefilterd en gestileerd materiaal creëren journalisten een nieuwe 'realiteit': 'de ramp door de ogen van de media' (Ploughman, 1995). De media spelen dus een grote rol in ons denken over en reageren op rampen.

Het blijkt dat in berichtgeving over natuurrampen bepaalde misvattingen stelselmatig terugkeren. Vanwege hun hardnekkige voorkomen zijn deze misvattingen aan te duiden als 'mythen'. In het geval van ontwikkelingslanden wordt de berichtgeving tevens gekenmerkt door een bepaalde beeldvorming over deze landen, waarmee deze mythen meestal nog worden versterkt. De berichtgeving over rampen in media schenkt vooral aandacht aan aantallen doden, materiele schade en de hulpeloosheid van de slachtoffers. Daarentegen wordt nauwelijks ingegaan op de achterliggende factoren die tot rampen leiden. De manier waarop slachtoffers worden afgespiegeld, als verstompt of apathisch, sluit niet aan bij de manier waarop deze daadwerkelijk met de ramp omgaan.

Vertekende beeldvorming over rampen kan het Nederlandse publiek en de politiek op het verkeerde been zetten. Ze draagt niet bij aan preventie van rampen en respect voor ontwikkelingslanden, maar speelt in op een gevoel van machteloosheid tegenover natuurrampen. Er worden geen handvaten geboden om rampsituaties te begrijpen en identificatie met de slachtoffers mogelijk te maken.

Werkwijze

Om de vraag '*Hoe worden natuurrampen weergegeven in de Nederlandse dagbladen?*' te kunnen beantwoorden hebben we een analyse uitgevoerd over de berichtgeving van drie grote rampen in drie Nederlandse dagbladen. We hebben hierbij de volgende sub-vragen geformuleerd:

- 1) Journalistieke weergave: Hoe vindt bronvermelding plaats, wordt gebruik gemaakt van waarnemingen ter plekke en hoe kan de schrijfstijl worden aangeduid?
- 2) Gevolgen: Hoe accuraat zijn de 'feiten' omtrent de ramp, de slachtoffers, de schade en de hulpverlening in Nederlandse dagbladen? Aspecten die bij deze vraag aan bod komen zijn bijvoorbeeld aantallen doden en gewonden, hoeveelheid en soort schade, exacte plaatsbepaling, effecten op de volksgezondheid en effecten op de algemene ontwikkeling op lange termijn.
- 3) Oorzaken: Wordt er een goede weergave gegeven van de oorzaken van de ramp, met betrekking tot zowel natuurlijke als menselijke factoren? Aspecten die hier aan bod komen zijn de fysische

kenmerken van de ramp en de verklaring van de ramp als een combinatie van zowel natuurlijke als politieke, economische en sociaal-maatschappelijke factoren.

- 4) Wordt er alleen aandacht geschonken aan de getroffen en als slachtoffers of worden lokale initiatieven ook erkend? Aspecten die hier aan bod komen zijn de mate waarin de lokale bevolking wordt afgeschilderd als slachtoffer, welke percepties er op lokaal niveau ten aanzien van de ramp bestaan, wat de bevolking zelf onderneemt na de ramp en in hoeverre ook melding wordt gemaakt van 'succesverhalen'.
- 5) Hoe worden met de ramp samenhangende maatschappelijke processen en het samenspel tussen verschillende hulporganen en instituties weergegeven? Onder deze vraag vallen aspecten als de snelheid van het op gang komen van de hulp, de rol van diverse hulporganisaties, 'early warning', het logistiek verloop van de hulp en de 'heldenrol' die hulpverleningsorganisaties vaak toebedeeld krijgen.
- 6) Wat voor aandacht wordt er besteed aan processen van wederopbouw en rehabilitatie? Bij deze vraag gaat het om aandacht voor maatregelen om een soortgelijke ramp in de toekomst te voorkomen.

Om het grote aanbod van Nederlandse dagbladen af te bakenen, hebben we gekozen voor de analyse van een ochtendkrant, een avondkrant en een regionale krant. Op deze manier is een zo groot mogelijke diversiteit gewaarborgd in het tijdstip en plaats van uitgave. Vervolgens hebben we op basis van gegevens over oplagecijfers, groeicijfers en betrokkenheid bij perscombinaties van alle dagbladen de volgende keuze van kranten gemaakt:

De Telegraaf: dit ochtendblad heeft landelijk gezien de grootste oplage, is de snelst groeiende krant en is verbonden aan 'holdingmij De Telegraaf'.

NRC-handelsblad: landelijk gezien heeft dit avondblad de grootste oplage en is onderdeel van 'De perscombinatie'.

Friesch Dagblad: deze regionale krant is onafhankelijk en heeft van alle regionale kranten de hoogste groeicijfers.

	De Telegraaf (ochtend)	NRC-handelsblad (avond)	Friesch Dagblad (regionaal)
Effectieve oplage	802.500 (grootst)	269.667	21.140
Groeipercentage	5,3	1,5	2,7
Perscombinatie	Holdingmij De Telegraaf	De Perscombinatie	Onafhankelijk

Figuur 1: Bron: www.villamedia.nl

Om uit de drie geselecteerde kranten en hun berichtgeving een hanteerbaar bestand van artikelen te vormen hebben we ons beperkt tot drie rampen, namelijk de orkaan 'Mitch' in Midden-Amerika (1998), de aardbeving in Turkije (1999) en de overstromingen in Mozambique (2000). Deze keuze is gebaseerd op de volgende criteria:

- Alle rampen zijn minder dan vijf jaar geleden
- Ze hebben plaatsgevonden in niet-westerse gebieden
- Ze zijn verschillend van karakter
- Ze vonden plaats in verschillende regio's
- Het zijn alledrie 'grote' rampen die veel aandacht hebben gekregen in de media.

Turkije wijkt enigszins af van de andere twee rampen omdat het wel een niet-westers gebied betreft, maar geen ontwikkelingsland is. Het is bovendien een land waar in Nederland veel belangstelling voor bestaat gezien het grote aantal Turkse Nederlanders en de vraagstukken rondom toetreding van het land tot de Europese Gemeenschap.

Van deze drie rampen hebben we de volledige berichtgeving in ieder van de drie genoemde kranten verzameld vanaf de eerste publicatie tot een maand nadien. Om de artikelen te kunnen analyseren is er een onderzoeksinstrument ontworpen waarin zowel kwantitatieve als kwalitatieve aspecten aan bod kwamen (zie bijlage).

Opbouw rapport

Hoofdstuk twee gaat in op het verschijnsel 'rampen'. Een aantal definities passeert de revue waarna een verband wordt gelegd tussen natuurrampen, kwetsbaarheid en onderontwikkeling. Hoofdstuk drie bespreekt literatuur over rampenjournalistiek, met name uit de Verenigde Staten en Engeland. Er wordt aangegeven welke mythen over rampen een rol spelen en welke beeldvorming over ontwikkelingslanden wordt gehanteerd. Het gebruik van deze mythen en beeldvorming wordt verklaard uit het referentiekader van journalisten enerzijds en de manier waarop de media georganiseerd zijn anderzijds. Hoofdstukken vier, vijf en zes geven een analyse van de berichtgeving van Mitch, Mozambique en Turkije in De Telegraaf, de NRC en het Friesch Dagblad. Hierbij is afgeweken van de chronologische volgorde waarin deze rampen plaatsvonden, omdat de berichtgeving over Turkije substantieel anders blijkt te zijn. Hoofdstuk 7 bevat een vergelijkende analyse en enkele concluderende aanbevelingen.

2. Onnatuurlijke rampen¹

Overstromingen, aardbevingen, droogte, vulkaanuitbarstingen, orkanen en tsunami's worden gewoonlijk aangeduid met de term natuurramp. Deze term is misleidend. Een aardbeving in een onbewoond gebied is geen ramp. Dezelfde aardbeving in San Fransisco levert wel een ramp op en nog veel meer als hij Managua treft. Het natuurverschijnsel op zichzelf is dus geen ramp. De ramp is een resultante van een natuurlijk fenomeen en de kwetsbaarheid van het getroffen gebied. Gangbare definities van rampen geven aan dat er sprake is van een ramp als de samenleving de gevolgen niet op eigen krachten te boven kan komen. Dit wordt wel de 'coping capacity' genoemd en deze bepaalt de mate van kwetsbaarheid voor een ramp. Het begrip kwetsbaarheid staat centraal in de analyse van rampen en speelt op verschillende manieren een rol. Op de eerste plaats heeft menselijk ingrijpen de kwetsbaarheid voor rampen wereldwijd vergroot omdat de intensiteit van bepaalde fenomenen is toegenomen als gevolg van klimaatsverandering en grootschalige ontbossing. Op de tweede plaats zijn samenlevingen en bevolkingsgroepen in verschillende mate kwetsbaar voor rampen.

In de afgelopen 10 jaar zijn er gemiddeld 270 rampen geweest per jaar met een totaal aantal van 51.000 doden per jaar en 196 miljoen overig getroffen (IFRC, 2000). De materiële schade bedroeg ruim 71 miljard US dollar per jaar. Verreweg de meeste doden vielen door orkanen, overstromingen en aardbevingen. De grote meerderheid van rampen vindt plaats in ontwikkelingslanden in Azië, Afrika en Latijns-Amerika. Dit vraagt om een nadere verklaring. Zoeken rampen de Derde Wereld op of zijn er andere oorzaken? Er is een zekere invloed van klimatologische en geologische factoren, maar het feit blijft, dat een aardbeving in Los Angeles maar een fractie van het aantal slachtoffers maakt dan een, op de schaal van Richter even sterke, aardbeving in Managua. Dit geldt ook voor orkanen die bijvoorbeeld de Cariben en het Zuiden van de Verenigde Staten teisteren. Er zijn dus samenlevingen die zelden een ramp ervaren doordat hun economische en sociale systemen crises kunnen hanteren zonder een uitzonderlijk verlies van levens en eigendommen. In andere, meestal armere samenlevingen, bestaat dat vermogen niet of in veel mindere mate. Kwetsbaarheid staat niet op zichzelf maar komt uiteindelijk voort uit de onderontwikkeling en de politieke economie in de Derde wereld. De armoede in die landen en de processen van uitsluiting en marginalisatie spelen een belangrijke rol. Rampen blijken daarom binnen hetzelfde gebied ook vaak weer de armste, minst bevoorrechte groepen te treffen.

Het plaatsen van rampen binnen maatschappelijke processen en met een oog voor factoren van kwetsbaarheid, geeft een ander beeld van deze 'natuurverschijnselen'. Hongersnood werd bijvoorbeeld vroeger verklaard uit eenvoudige factoren zoals de invloed van goden of het klimaat, of door middel van Malthusiaanse en neo-Malthusiaanse opvattingen, waarbij respectievelijk overbevolking en medische vooruitgang leidden tot een onbalans tussen bevolking en voedsel. Dankzij Nobelprijswinnaar Sen wordt honger nu geanalyseerd in termen van claims en controle over voedsel. Sen toonde aan voor de grote hongersnood in Bengalen van 1943, dat er geen voedseltekorten waren maar dat door allerlei processen dit voedsel niet beschikbaar was voor de bevolking. In het geval van Ethiopië werd op vergelijkbare wijze het voedsel voor herders onbereikbaar. Sen merkte in dit verband over een Ethiopische herder op: 'that he was hit by drought, and decimated by the market mechanism' (Sen, 1981: 112). Bij dit soort verklaringen zijn dus complexe economische verbanden aan de orde, maar ook zaken als de administratieve en politieke wil, en de capaciteit van de overheid om op te treden.

Traditionele samenlevingen hebben allerlei mechanismen ontwikkeld om met natuurlijke dreigingen om te gaan, waarbij de scheidslijn tussen ramp en voorspoed soms bijzonder dun is. Boeren in Bangladesh zoeken overstromingsgebieden op omdat zij daar

¹ Dit hoofdstuk is deels overgenomen uit Georg Frerks, 'Omgaan met rampen', Disaster Sites no. 1, 1999.

vruchtbare grond vinden en in tijden van 'normale' overstroming kunnen vissen. Op die manier ontstaat een evenwichtig samenleven met de natuur. Door een complex samenspel van bevolkingstoename, grotere overstromingen en lokale gewelddadige conflicten rondom de distributie van land dat droog komt te liggen, staat dit evenwicht steeds meer onder druk en is er steeds vaker sprake van rampen. Soms moeten we enkele eeuwen terug in de tijd om rampen te verklaren. Peruaanse indianen hadden een stijl van huizenbouw die goed bestand was tegen aardbevingen. De meerlaagse stenen huizen, geïntroduceerd door de Spanjaarden, waren dit niet. De vernietigende aardbeving in Peru in 1970 waarbij 70.000 doden vielen en meer dan 80% van de bebouwing van het getroffen gebied instortte, had hiermee een voorgeschiedenis van zo'n 500 jaar (Oliver-Smith, 1999). Armoede, globalisering, urbanisatie, grootschalige migratie, en andere hedendaagse processen maken dat steeds meer mensen kwetsbaar zijn voor rampen en steeds meer traditionele manieren van omgaan met rampen hun effectiviteit verliezen.

Desalniettemin anticiperen lokale bevolkingen overal naar vermogen op rampen om hun effecten te voorkomen, te dempen of op te vangen. Mensen overleven rampen in de eerste plaats door hun eigen *coping-mechanismen*, niet door buitenlandse hulp. Als alle getroffen van rampen alleen gered konden worden door buitenlandse hulp zou het jaarlijks dodental wereldwijd tientallen malen hoger liggen. Kleine handelingen, - de uitgestoken hand, het gedeelde bakje rijst en het opnemen van een buurkind -, lijken onzichtbaar naast het spektakel van de helikopter, maar cumulatief zijn ze bepalend voor de opvang van rampen.

Als een ramp eenmaal plaatsvindt gaat dit gepaard met enorm snelle ontwikkelingen. Niet alleen kunnen hele landschappen in een dag tijd volledig veranderen, ook komen er in het kielzog van de ramp grote stromen op gang van hulpgoederen en actoren. Na sommige rampen wordt de noodtoestand afgeroepen waardoor niet alledaagse regelgeving en procedures in gang worden gezet. Hulporganisaties komen in grote getale het gebied binnen waar zij concurreren om schaarse transportmiddelen om zoveel mogelijk slachtoffers te bereiken. Ook de media zijn vaak opvallend aanwezig op het toneel van de ramp waar zij de concurrentie over logistieke hulpmiddelen (transport, tolken) vergroten. De media zijn daarbij tevens doelwit van allerlei mensen die naar een spreekbuis zoeken om hun hulpbehoefte kenbaar te maken.

Het binnenkomen van ongekende hoeveelheden geld en hulpgoederen leidt tot het samenkomen en botsen van belangen van oude en nieuwe groeperingen. Maar al te vaak brengen rampen bestaande misstanden aan het licht en creëren zij nieuwe problemen waarbij corruptie het meest in het oog springt. Juist omdat deze misstanden zo vaak in het oog springen, wordt snel vergeten dat hulpverlening zodanig zou moeten worden aangewend dat toekomstige rampen worden voorkomen. Beleid, maatregelen en voorlichting met het oog op preventie blijven echter vaak ver achter en genieten weinig belangstelling van de media.

3. Mythen en Beeldvorming

Uit literatuur blijkt dat bij berichtgeving over rampen de media vaak bepaalde mythen hanteren en in stand houden, zowel door de presentatie van bepaalde feiten als door de gehanteerde schrijfstijl. Bij rampen in ontwikkelingslanden wordt berichtgeving daarnaast gekleurd door een bepaalde beeldvorming over die landen. In dit hoofdstuk behandelen we deze mythen en beeldvorming en achterhalen we een aantal redenen waarom ze zo veelvuldig voorkomen.

Mythen

In bijgaand schema staan een aantal misvattingen over rampen. Het gaat om vooroordelen die vanwege hun voortdurende en wijd verspreide gebruik mythen genoemd kunnen worden. Het gebruik van deze mythen schept een verkeerd beeld van rampen met alle gevolgen van dien voor een adequate respons op rampen en kan leiden tot onnodige of contraproductieve maatregelen die zeer pijnlijk zijn voor de betrokkenen.

Box 1: Gangbare mythen over rampen.

- Het is belangrijk direct na de ramp internationale hulpgoederen te sturen zoals tenten, dekens en medicijnen.
- Buitenlandse hulpverleners zijn nodig, ongeacht de aard van hun 'medische' opleiding.
- Slachtoffers van rampen hebben hulpgoederen nodig, geen kennisoverdracht.
- Onbegraven lijken van slachtoffers zijn de belangrijkste bron van verspreiding van besmettelijke ziekten en hun aanwezigheid leidt tot epidemieën.
- Rampen maken hun slachtoffers willekeurig: iedereen kan de pech hebben getroffen te worden, rijk of arm.
- Asociaal gedrag zoals plunderen, roven en prijsopdrijving is 'normaal' na een ramp. Het is daarom nodig na een ramp de noodtoestand uit te roepen.
- Mensen die in gevaar zijn raken in paniek en worden hysterisch. Zij vluchten zonder zich te bekommeren om anderen en verschaffen zich desnoods met geweld toegang tot veiligheid en hulp.
- Voor zover slachtoffers niet in paniek raken, zijn ze hulpeloos, verdwaasd en niet bij machte om te gaan met de situatie na de ramp, wat leidt tot psychologische afhankelijkheid van de hulpverlening.
- Rampen hebben lange termijn effecten op het psychologisch welzijn van getroffenen en leiden tot problemen, zoals trauma's en andere emotionele aandoeningen.
- Gemeenschapsverbanden worden verbroken en de moraal na een ramp is laag. Maatschappelijke dienstverlening wordt voor lange tijd lam gelegd.
- Het is het beste om slachtoffers onder te brengen in tijdelijke vluchtelingenkampen. Iedereen die vlucht maakt gebruik van officiële opvang en hulpverlening.
- Een aantal weken na de ramp gaat een samenleving weer over tot de orde van de dag.

Bronnen: Disaster and Emergency Reference Centre (DERC), Fisher (1998:13-17), Ville de Goyet (1999).

In de literatuur worden een aantal aspecten genoemd die samenhangen met deze mythevorming. In de eerste plaats heeft het te maken met de voorkennis van de betreffende journalisten: het is geen wonder dat een journalist een mythe in stand houdt waar hij/zij zelf in gelooft. Mythevorming is daarbij voor een groot deel terug te voeren op bepaalde basisideeën rondom rampen. Het gaat met name om de gedachte dat natuurrampen 'acts of god' of anderszins natuurlijke of onvermijdelijke fenomenen zijn. Terwijl bij een technologisch veroorzaakte ramp (zoals Bhopal of meer dicht bij huis, de vuurwerkramp in Enschede)

journalisten zich onmiddellijk op de vraag werpen hoe de ramp veroorzaakt werd, wordt bij een natuurramp over het algemeen alleen gekeken naar de gevolgen. Niet alleen worden daardoor de oorzaken van rampen buiten beschouwing gelaten, de aandacht voor de onmiddellijke gevolgen leidt er toe dat journalisten elkaar beconcurreren om de meer sensationele verhalen en bovendien snel het risico lopen de eerste reacties van slachtoffers, die vaak gekenmerkt worden door overdrijving, voor waar aan te nemen. Berichtgeving over technologische rampen wordt dan ook aantoonbaar minder bepaald door mythevorming (Fischer, 1998: 43-50). Uit onderzoek naar berichtgeving over een 'killer hurricane' in de Verenigde Staten blijkt dat journalisten die zich verdiept hebben in rampen significant beter rapporteren (ibid: 59). Overigens is ook opgemerkt dat wetenschappers het journalisten niet makkelijk maken vanwege de vele verschillende definities en stromingen binnen rampenstudies (Marchi, 1991). Tenslotte heeft mythevorming te maken met een aantal algemene kenmerken van de journalistiek, waar wij later op terug zullen komen.

Beeldvorming

Naarmate de geografische afstand tot een ramp toeneemt moet ze dodelijker en grootschaliger zijn om aandacht te vangen in Westerse media. Aandacht voor rampen in ontwikkelingslanden is daarom over het algemeen schaarser en ebt sneller weg. De kans op een goede inhoudelijke analyse neemt daarbij navenant af. Rapportage over rampen vertelt ons niet alleen iets over de ramp maar ook iets over het land waarin deze plaatsvindt. In sommige gevallen lijken rampen niet veel meer dan een aanleiding om over politiek te schrijven. Rampen worden dan gezien als vergrootglas van maatschappelijke processen. Bijvoorbeeld bij de aardbeving in Armenië in 1988 (Benthall, 1993: 108-121) werd meer media aandacht geschonken aan de vraag in hoeverre deze bijdroeg aan de *glasnost* in de Sovjet-Unie dan de vraag hoe het ging met de rehabilitatie van de getroffenenen. Echter, ook als journalisten de ramp zelf centraal stellen geven zij veel boodschappen (bedoeld of onbedoeld) mee over het land waarin de ramp plaatsvindt. De rapportage over rampen is vaak ethnocentrisch van aard, wat betekent dat journalisten hun eigen culturele waardepatronen los laten op de rampsituatie.

Het eerder aangeduide probleem, dat verslaggevers niet geneigd zijn te zoeken naar oorzaken van natuurrampen, komt in het geval van ontwikkelingslanden versterkt naar voren. Deze landen worden gezien als kwetsbaar van nature, dat wil zeggen dat zij meer blootstaan aan natuurgeweld en door hun ontwikkelingsniveau minder in staat zijn dit te controleren (Bankoff, forthcoming). Rampen worden dan al snel een natuurlijk gegeven dat niet verklaard hoeft te worden als het gevolg van sociale, economische, politieke en maatschappelijke processen. Een ander probleem is dat rampen gezien worden als incidenten die de normale ontwikkeling tijdelijk verstoren. Ontwikkelingslanden, zoals de naam al aangeeft, worden vaak verondersteld volgens een bepaalde lijn economisch en maatschappelijk te 'groeien'. Een ramp zet een land een aantal stappen terug op deze lijn. Deze opvatting gaat voorbij aan het procesmatige karakter van rampen. Deze vinden hun oorzaken vaak juist in de ontwikkelingsgeschiedenis van een land en meestal de voorbode in zich dragen van toekomstige rampen, tenzij een substantieel andere ontwikkeling in gang wordt gezet.

De manier waarop ontwikkelingslanden worden afgeschilderd wordt door Benthall (1993) gekarakteriseerd als 'exotisch' en/of 'inferieur'. Beide beelden draaien om hulpeloosheid en passiviteit. Onder andere blijkt dit uit de bovenmatige aandacht voor kinderen als 'iconen' van de westerse verbeelding over de hulpeloosheid van het Derde Wereld slachtoffer (Burman, 1994). Als het gaat om een ramp is de tendens om de lokale bevolking alleen als slachtoffer af te schilderen nog groter dan normaal. Een ander punt in dit verband is dat berichten westerse normen hanteren over bestuur, organisatie en management. Al te vaak wordt de efficiency van westerse hulpverlening tegenover de chaotische, nepotistische, corrupte of anderszins negatieve lokale bestuurscapaciteiten gesteld. Hoewel het belangrijk kan zijn lokale misstanden aan de kaak te stellen moet men voorzichtig zijn het westen als norm te hanteren.

Etnocentrisme is ook zichtbaar in de nadruk die wordt gelegd op de macht van (westerse) technologie bij het voorkomen of managen van rampen (zoals voorspellings-, communicatie-, management- en transportsystemen). Dit gaat ten koste van de aandacht voor de lokale, cultureel ingebedde *coping-mechanismen* zoals in hoofdstuk twee besproken (Ploughman, 1995). De stigmatiserende beeldvorming over ontwikkelingslanden komt, net als bij de mythen, deels voort uit onwetendheid. Ze kan deels ook verklaard worden vanuit karakteristieken van de journalistiek.

De wereld van de journalistiek

Hoe ernstig zijn de problemen rond mythen en beeldvorming? De laatste jaren zijn de diverse nieuwsbronnen in aantal toegenomen en in de veelheid van journalistieke producten zijn veel voorbeelden te vinden van genuanceerde en diepgaande achtergrondverhalen, die recht doen aan inzichten over rampen en ontwikkelingslanden. Het probleem is dat blijkt dat nieuwsconsumenten uit dat grote aanbod maar enkele bronnen raadplegen. Bovendien blijkt dat in veel gevallen de consument niet verder komt dan het lezen van een enkele krantenkop of het luisteren naar de aankondiging van een actualiteiten rubriek op televisie. Juist in deze krantenkoppen en korte aankondigingen is het meeste sprake van mythen en beeldvorming. Met een krantenkop als 'De natuur slaat toe' is het kwaad eigenlijk al geschied, en dit wordt niet geheel gecompenseerd als vervolgens in de vierde kolom van het artikel melding wordt gemaakt van de door menselijk ingrijpen in de natuur veroorzaakte kwetsbaarheid die ten grondslag lag aan de ramp (Ploughman, 1995). Het is gesuggereerd dat de neiging krantenkoppen en tv-aankondigingen te sensationaliseren voortkomt uit de competitie tussen verschillende nieuwsbronnen, die allemaal proberen de aandacht te trekken van het publiek.

Een ander probleem is dat nieuwsvoorziening niet primair bepaald wordt door de journalist zelf. Op de eerste plaats wordt nieuws op verschillende plaatsen gefilterd door bijvoorbeeld persbureaus (*gatekeeping* of horizontale verwerking). Slechts 1% van al het persbureaumateriaal bereikt de lezer (Ginneken, 1996: 71). Op de tweede plaats werken journalisten binnen hiërarchische organisaties waarin verschillende belangen een rol spelen (verticale hiërarchie). De organisaties hebben ieder hun eigen doel en binnen de organisatie houden journalisten zich aan bepaalde regels en normen omdat er institutionele autoriteit en sancties bestaan, men heeft gevoelens van verplichting en respect ten opzichte van superieuren en aspiraties om hogerop te komen.

Oliver Boyd-Barrett (in Ginneken, 1996) noemt een aantal onderling samenhangende factoren die de aanwezigheid van journalisten op verschillende plaatsen bepalen. Dit zijn historische (de werking van mediakartels), logistieke (grote stedencentra hebben betere voorzieningen dan afgezonderde gebieden), politieke (controle en restricties) en commerciële factoren (kosten en baten die een concentratie van media in een bepaald gebied in de hand werken). Deze leiden er toe dat journalisten hun standplaats meestal in de hoofdstad kiezen, wat hun toegang tot bronnen in het rampgebied beperkt.

Nog belangrijker is dat journalisten schrijven vanuit hun eigen leefwereld waarmee zij naar de wereld van anderen kijken. Dat wordt versterkt omdat zij deel uit maken van zogenaamde '*peer groups*' of kameraadschappelijke groepen. Dat wil zeggen dat ze voortdurend te maken hebben met dezelfde soort instituties, personen en situaties, bijvoorbeeld persconferenties en manifestaties. Ze zullen daar steeds dezelfde collega's tegenkomen met wie ze hun visies op de werkelijkheid uitwisselen. Een journalist zal zich makkelijker richten op een landgenoot hulpverlener dan op de lokale bevolking. Daar komt bij dat journalisten bij het maken van veldrapportages vaak afhankelijk zijn van de logistiek van humanitaire hulporganisaties, wat er toe bijdraagt dat Westerse hulpverleners hun belangrijkste bron worden waarvan zij standpunten overnemen.

De wereld van het publiek

De toenemende sensationele verslaggeving over rampen, met veel aandacht voor de gruwelijkheden die slachtoffers ondergaan, wordt toegeschreven aan de concurrentie onder de media. Daarnaast wordt zij ook wel gelegitimeerd door de gedachte dat het publiek gewend is aan ellende in ontwikkelingslanden en daarom een hogere drempel heeft om geraakt of aangedaan te worden. Humanitaire organisaties werken hier soms aan mee in de veronderstelling dat een zekere afstomping bij het publiek tot donormoeheid heeft geleid en daarom doorbroken moet worden.

Deze gedachte blijkt ook mythisch te zijn. Afgaande op daadwerkelijke cijfers is er geen sprake van donormoeheid. Giften aan liefdadigheidsinstellingen zijn de laatste tien jaar bijna verdubbeld. Tussen november 1998 en augustus 1999 werden drie grote televisie-acties georganiseerd, ook al werd voor die tijd de norm aangehouden van maximaal één per jaar. De actie voor Mitch leverde 82 miljoen gulden op, die voor oorlogsgetroffenen in Kosovo 114 miljoen en voor Turkije 65 miljoen (Hilhorst, 2000).

De nadruk op het slachtofferschap van getroffenen zou op den duur wellicht eerder leiden tot een gevoel van machteloosheid tegenover natuurrampen, dan aansporen tot het bijdragen aan het (preventief) omgaan met rampen. Michael Ignatieff stelt in verband hiermee dat er nog weinig gronden zijn voor identificatie met ontwikkelingslanden. Terwijl tot het begin van de jaren negentig mensen in het Westen zich konden vinden in de modernisering van postkoloniale samenlevingen, ofwel zich druk maakten in solidariteit met onderdrukte bevolkingsgroepen die gebukt gingen onder voortdurend imperialisme, rest de laatste tien jaar geen andere verbeelding over ontwikkelingslanden dan die van slachtoffers van conflicten, rampen en epidemieën. Ignatieff daagt de media uit om weer meer werk te maken van beeldvorming die kan leiden tot positieve identificatie (Ignatieff, 1998).

4. Moordorkaan Mitch

Op 22 oktober 1998 ontstaat in de Caribische Zee een tropische depressie die aan kracht wint, overgaat in een storm en koers zet richting het vaste land van Midden-Amerika. Op 26 oktober is de storm veranderd in een orkaan met windsnelheden van 248 kilometer per uur (met categorie 5 een van de zwaarste orkanen die Midden-Amerika ooit gekend heeft). Op 29 oktober arriveert de orkaan voor de kust van Honduras en neemt af in kracht, de tropische storm vervolgt zijn weg langs El Salvador, Guatemala en Mexico. De effecten zijn tevens merkbaar in Nicaragua en Costa Rica. Hoge windsnelheden, aanhoudend hevige regen, overstromingen en aardverschuivingen zijn de direct merkbare fysische gevolgen.

Wat is een orkaan?

Een orkaan is een circulair weersysteem boven tropische wateren, gekenmerkt door lage luchtdruk, onweersbuien, hevige regenval, grote luchtdrukverschillen, een windrotatie tegen de klok in op het noordelijk halfrond en een windrotatie met de klok mee op het zuidelijk halfrond. Dit weersverschijnsel komt seizoensgebonden voor van 1 juni tot 30 november, met een piek van half augustus tot eind oktober. Door contact van deze depressie met het warme zeewater ontstaat een opwaartse stroming van warme lucht. Als deze stroming in aanraking komt met koelere lucht hoger in de atmosfeer gaat de orkaan zich voortbewegen met een snelheid van 10 tot 50 kilometer per uur. Wanneer de opstijgende vochtige lucht condenseert in de hogere atmosfeer komt er energie vrij die de kracht van de storm doet toenemen. Wanneer orkanen zich verplaatsen richting het continent nemen ze, wanneer ze boven land komen, in kracht af omdat de toevoer van vocht en hitte vanuit de tropische oceaan afgesneden wordt. In het kort vereist het ontstaan van een orkaan een bestaande verstoring van weersomstandigheden, een oceaan temperatuur van ruim 26 graden Celsius tot een diepte van ongeveer 46 meter en relatief zwakke wind in de lagere lagen van de atmosfeer.

De categorisering van orkanen geschiedt via de 'Saffir-Simpson Hurricane Intensity Scale'. De schaal loopt van categorie een, met windsnelheden van 119 km/uur en minimale schade, naar categorie vijf, met windsnelheden boven 250 km/uur en catastrofale gevolgen. In de laatste decennia zijn steeds grotere windsnelheden gemeten bij orkanen, wat te maken heeft met wereldwijde processen van menselijk ingrijpen in de natuur. De schade die met een orkaan gepaard gaat komt door vloedgolven en overstromingen, stormen en aardverschuivingen. Als we deze aspecten nader bekijken voor Midden-Amerika, blijkt dat de rampzalige effecten van Mitch het gevolg zijn van een lange geschiedenis van kolonisatie, landgebruik en beleid.

Hazards en vulnerabilities

Vloedgolven bestaan uit zeewater dat door de orkaanwinden naar de kust gestuwd wordt en leidt tot overstromingen in kustgebieden. Ook landinwaarts zijn er overstromingen. Gedurende een orkaan is het 'normaal' dat er tussen de 15 en 30 cm regen valt, Mitch loosde op sommige plaatsen meer dan 60 centimeter water. De buien zijn zwaarder naarmate de orkaan zich verder landinwaarts beweegt en aan snelheid verliest. Overstromingen als gevolg van regenval of vloedgolven resulteren in menselijke slachtoffers, schade aan de infrastructuur, verwoesting van gebouwen, transport, wegen en andere services. Minstens zo belangrijk is ook de schade aan landbouwgronden, resulterend in verliezen van de oogst.

Afhankelijk van de sterkte van de orkaan kunnen windsnelheden zoals gezegd variëren van 119 tot meer dan 250 kilometer per uur. Bij Mitch liepen windsnelheden op tot ongeveer 250 kilometer per uur. De gevolgen van deze hoge windsnelheden zijn voornamelijk merkbaar aan de verwoesting van huizen, transportvoorzieningen, communicatie, infrastructuur en bomen, wat weer samenhangt met hun kwetsbaarheid en kwaliteit. Het blijkt dat huizen gebouwd met een goede constructie beter bestand zijn tegen harde wind, maar daar beschikten de meeste mensen in het gebied niet over. Orkanen zijn over het algemeen 'klassenrampen', waarbij armere mensen

onevenredig worden getroffen en de huizen van rijken worden gespaard (behalve van sommige heel rijken, zoals degenen met een huis aan zee in Californië).

Aardverschuivingen kunnen tot stand komen door hevige regenval, aardbevingen of rivier erosie, maar meestal worden ze geweten aan menselijke activiteiten zoals terrasvorming voor gewasproductie en het kappen van bossen op steile bergwanden. Afstromen van aarde en rotsen wordt hierdoor vergemakkelijkt, enerzijds omdat de bomen die voorheen een buffer vormden in het tegenhouden van modderstromen weggehaald zijn en anderzijds omdat de grond vaak uitgeput is door landbouwpraktijken en kwetsbaarder is voor afstroming. Over het algemeen zijn met name arme delen van de bevolking het meest kwetsbaar voor aardverschuivingen. Een hoge bevolkingsdichtheid heeft mensen ertoe gedreven op berghellingen te wonen en grote gedeelten bos van deze hellingen te kappen om er landbouwgrond van te maken. Een andere reden om op een berghelling te wonen kan zijn dat de grond vruchtbaar is door vulkanische sedimentatie, wat ook het geval was bij de Casita vulkaan in Nicaragua, waar modderlawines hele dorpen bedolven.

Honduras en Nicaragua zijn de landen die het meest schade hebben geleden van Mitch. De verwoestingen hebben hun wortels in een voorgaande periode die verder strekt dan een paar dagen voor de ramp. De impact van de hevige regen, met name de aardverschuivingen, is verergerd door het verwijderen van bossen op de hellingen van bergen in Honduras en Nicaragua. Het verwijderen van deze bossen is gesteund en aangewakkerd door multinationals die betrokken zijn bij de bananen en koffieteelt. Koffie wordt vooral geteeld in terrasvorm op berghellingen in Nicaragua. Bananenplantages in Honduras, die als winstgevende ondernemingen worden gezien, hebben ertoe geleid dat de lokale kleine boeren verder de berghellingen op werden gedreven waar ze uit noodzaak om te kunnen overleven bos kaptten om een stuk grond te bewerken. Ontbossing en de effecten op lange termijn zijn nooit meegenomen in lokale ontwikkelingsplannen. Acties om de effecten van erosie te doen verminderen zijn niet ondernomen. Bezuinigingen van de Nicaraguaanse overheid op de gezondheidszorg, transport en andere publieke services hebben geleid tot een scherpe daling in de welvaart van de burgers en maakten het moeilijk voor het land om adequaat te kunnen reageren op Mitch. De kwetsbaarheid voor Mitch wijst ook op een bestuurlijk falen van de Midden-Amerikaanse overheden en de internationale ontwikkelingsgemeenschap. In het verleden heeft Midden-Amerika ook herhaaldelijk te maken gehad met orkanen en overstromingen maar nadien is er weinig actie ondernomen om het gebied veiliger te maken voor haar bewoners. Er is weinig geleerd van eerdere ervaringen (Comfort et al., 1999).

Mitch en de gevolgen

In de drie dagbladen van dit onderzoek zijn in totaal 80 artikelen verschenen naar aanleiding van orkaan Mitch, waarvan 27 in het Friesch Dagblad, 21 in De Telegraaf en 32 in de NRC. Het Friesch Dagblad begint het eerst met de rapportage over Mitch op 30 oktober 1998, vier dagen nadat de orkaan haar snelheid van 248 kilometer per uur bereikte. De NRC en De Telegraaf volgen beide op 2 november 1998. De rapportages in alle drie kranten verloopt volgens een overeenkomende volgorde. In de eerste dagen wordt voornamelijk aandacht besteed aan de fysische aspecten van de orkaan, de aantallen slachtoffers die gevallen zijn en de schade die ontstaan is aan de infrastructuur en dergelijke. Vanaf 5 november wordt melding gemaakt van neveneffecten van de ramp, zoals honger en epidemieën. Nog steeds wordt op dit moment aangepaste melding gemaakt van kwantitatieve gegevens omtrent slachtoffers, zij het dat dit iets naar achteren in het artikel verschoven is. Wederom een aantal dagen later verschuift de aandacht naar de hulpverlening en schuldenverlichting. Verspreid door dit proces van nieuwsontwikkeling worden persoonlijke anekdotes opgenomen over slachtoffers of reddingswerkzaamheden.

Het melden van de aantallen getroffen is meer dan een weergave van 'feiten', het luidt voor de lezer in dat deze gebeurtenis een *ramp* is. Opvallend is de mate van nauwkeurigheid van

de vermelding. De Telegraaf houdt de aantallen vrij globaal, in duizenden en honderden. Het Friesch Dagblad en de NRC geven exactere cijfers weer en splitsen het ook op onder de getroffen landen.

'Het officiële dodental van de orkaan in Midden-Amerika was vanochtend opgelopen tot 1610. In Nicaragua waren 1071 lijken geteld, in Honduras 362, in El Salvador 144, in Guatemala 21, in Costa Rica zeven, in Mexico vier en in Panama één' (Friesch Dagblad, 2 november 1998).

Deze mate van detail is misleidend. Het zet lezers op het verkeerde been omdat het suggereert dat het om betrouwbare en nauwkeurige gegevens gaat, met name door de toevoeging 'officieel'. Het is echter niet duidelijk of het gaat om geborgen doden of geschatte aantallen. In het laatste geval zouden de schattingen met argwaan bekeken moeten worden omdat bevolkingsaantallen vaak niet precies bekend zijn en informatie in de nadagen van de ramp vaak op geruchten gebaseerd is. Er wordt ook geen rekening gehouden met het feit dat een groot aantal van de gewonden alsnog zal overlijden en dat een groot deel van de vermisten ook niet meer in leven is. Dit laatste werd slechts eenmaal genoemd: 'Meer dan een week na de ramp er nog weinig hoop is op het vinden van overlevenden. Het Hondurese rampencomité schat dat van de vermisten 90 procent overleden is' (NRC, 9 november 1998). Geen van de drie kranten besteedt aandacht aan de vraag hoe de slachtoffers over diverse bevolkingsgroepen verdeeld zijn. De Telegraaf, de NRC en het Friesch Dagblad merken nergens op dat er een differentiële impact bestaat onder specifieke bevolkingsgroepen.

Wat betreft de melding van materiële schade zijn de kranten vrijwel gelijkwaardig. Ze richten zich op de infrastructuur (weggespoelde bruggen, gaten in de wegen) en schade aan communicatiemiddelen (geknakte telefoonpalen). Alle drie leggen een verband tussen deze schade en de moeilijkheden bij het hulpverlening zoals onbereikbaarheid van gebieden. Een punt van kritiek is dat bedragen genoemd worden die de schade berekenen naar Westerse maatstaven (in guldens of dollars) en niets zeggen over de relatie met het Bruto Nationaal Product van het desbetreffende land. De plaatsbepaling van de ramp is in alle kranten vrij onduidelijk. De meeste artikelen gaan over de hoofdsteden van de getroffen landen en worden waarschijnlijk ook vanuit daar geschreven. Hoe het met plattelandsgebieden buiten deze urbane centra gesteld is blijft onduidelijk.

Wat betreft de gevolgen voor de volksgezondheid wordt een aantal dagen na het begin van de berichtgeving het woord 'epidemie' gemeld. In veel gevallen wordt het ontstaan en verspreiden van epidemieën geweten aan de aanwezigheid van lijken.

'Artsen en andere gezondheidsdeskundigen in de getroffen landen waarschuwen voor een golf epidemieën van tyfus, cholera, hepatitis, malaria en knokkelkoorts (dengue). De belangrijkste oorzaak is het feit dat nog lang niet alle doden zijn geborgen en dat veel mensen bij gebrek aan drinkwater besmet rivierwater drinken' (Friesch Dagblad, 9 november 1998).

Het is echter een mythe dat dode lichamen een onmiddellijk risico vormen voor de volksgezondheid en ziekten als tyfus, cholera of hepatitis overdragen. Ziekedragers vormen een groter besmettingsgevaar bij leven dan in de dood (Ville de Goyet, 1999). Het verspreiden van deze mythe leidt er vaak toe dat lichamen massaal verbrand worden, wat ook uit de artikelen naar voren komt. De verbranding van lichamen ontnemt de nabestaanden de kans om hun dierbaren te identificeren en een eervolle begrafenis te bieden. Dat epidemieën kans krijgen is met name het gevolg van slechte hygiënische omstandigheden na een ramp. De tweede reden genoemd in het Friesch Dagblad (besmet drinkwater) is dus wel belangrijk.

'Persoonlijk leed' na Mitch krijgt aandacht aan de hand van bijzondere gevallen (slachtoffers). In alle drie de kranten wordt bijvoorbeeld uitvoerig aandacht besteed aan burgemeester Castellanos van de Hondurese hoofdstad Tegucigalpa die tijdens een inspectie met

een helikopter is neergestort en daarbij om het leven kwam. Het gegeven dat ook invloedrijke personen getroffen kunnen worden door een ramp en de ironie dat ook hulpverleners dat overkomt spreekt blijkbaar tot de verbeelding.

Alle kranten hebben aandacht voor de effecten op de landbouw. Het Friesch Dagblad beperkt zich tot het vermelden dat in grote gebieden de oogst -bananen, rijst, maïs, koffie en bonen- is vernield. De Telegraaf gaat iets verder en noemt een percentage, '70% van de oogst in Honduras is vernietigd', maar specificceert dit getal niet naar gewassoort. De NRC meldt hetzelfde percentage (70%) en noemt tevens dat de zware regenval vele bananen- en koffieplantages, twee steunpilaren van de economie, heeft vernietigd. Een aantal dagen later wordt melding gemaakt van '90% verlies van oogsten, wat ruim een kwart van alle schade omvat in monetaire termen'. Bovendien wordt aandacht besteed aan de vissers die hun garnalenoogst kwijt zijn. Het grote verschil tussen een gewone ramp, waarbij boeren de oogst van dat jaar verliezen, en de *catastrofe* van Mitch, namelijk dat zij tevens hun productiemiddelen kwijt zijn (koffie- en bananenplanten en land), wordt niet uitgemeten. Buiten de landbouw komen andere economische sectoren niet aan bod.

Wat betreft de effecten op langere termijn noemt de NRC eenmaal: 'Waarnemers schatten dat Honduras door de schade in ontwikkeling zeker 40 jaar is teruggezet'. De Telegraaf zegt dat 'volgens de eerste economische studie Honduras zeker 18 jaar nodig heeft om van de schade te herstellen'. Het Friesch Dagblad blijft steken bij een opmerking dat 'het arme land dit in geen jaren te boven komt'. Dergelijke zegswijzen suggereren dat een land een vast ontwikkelingstraject ondergaat, dat onderbroken wordt door de ramp. Er wordt voorbij gegaan aan het verband tussen ontwikkelingsprocessen in het land en de toegenomen kwetsbaarheid voor rampen. De ontwikkelingsgeschiedenis van Midden-Amerika heeft geleid tot deze ramp en verdergaan op de ingeslagen weg houdt in dat er in de toekomst alleen maar meer rampen zullen plaatsvinden. Onder welke condities de termijnen van herstel bedoeld zijn wordt ook niet duidelijk.

De oorzaken

In het nieuws worden alleen natuurlijke/fysieke aspecten tot oorzaak benoemd en de menselijke factoren blijven daarbij onderbelicht.

'Mitch zwakte gistermiddag in het grensgebied van Guatemala en Mexico af tot een tropische depressie. Hij kwam vorige week in Honduras aan land, op dat moment nog met windsnelheden van 305 kilometer per uur. Dat maakte Mitch tot de op drie na krachtigste orkaan ooit gemeten. Bij windsnelheden van meer dan 249 kilometer per uur spreken meteorologen van een orkaan van de vijfde categorie, waarbij bomen en huizen compleet weggerukt worden en evacuatie geboden is. Er is al sprake van een orkaan bij een windsnelheid van 118 kilometer per uur. De grootste schade was dit weekeinde evenwel het gevolg van de buitensporige regenval, plaatselijk meer dan zestig centimeter per etmaal'(NRC, 2 november 1998).

Het verband tussen regenval en schade wordt niet uitgelegd. Het is de combinatie van de orkaan en de kwetsbaarheid van mens en omgeving waardoor de regenval zoveel schade aanricht. Een aantal artikelen over Mitch noemt zaken waar de oplettende lezer uit kan opmaken hoe de kwetsbaarheid van de bevolking voor de ramp is opgebouwd, bijvoorbeeld op drift geraakte landmijnen uit de burgeroorlog, buitenlandse schulden, afhankelijkheid en een bestaan als keuterboer op een berghelling. Zo schrijft het Friesch Dagblad 4 november: 'Veel getroffen gebieden zijn ook onder normale weersomstandigheden moeilijk te bereiken'. Dit soort zaken worden echter niet expliciet in verband gebracht met oorzaken van de ramp. Een ander voorbeeld hiervan betreft het lot van plantagearbeiders. Terwijl alle kranten aandacht besteden aan de harteloosheid van Chiquita en Dole, die hun werknemers ontslaan, wordt niet aangegeven dat deze multinationale ondernemingen de ontbossing in de hand hebben gewerkt die mede geleid

heeft tot deze ramp. Alleen in de NRC verschijnt op 13 november een artikel dat de complexe oorzaken van de ramp probeert weer te geven:

'Mensen leven onder gevaarlijke omstandigheden: onder het niveau van de zeespiegel, op vulkaanhellingen, in het stroombed van onbeheersbare rivieren, in brandgevaarlijke bossen en steppen. Zij trachten de natuur te slim af te zijn, soms slaat de natuur terug. Wij spreken dan van natuurrampen. Maar in veel gevallen heeft zo niet de onmiddellijke oorzaak dan toch de omvang van de ramp te maken met menselijk handelen. Dat kan zijn regelrechte verwaarlozing, intensieve exploitatie van natuurlijke hulpbronnen of een combinatie van beide. Kortom, de bevolkingsdruk is een belangrijke factor' (NRC, 13 november 1998).

Dit achtergrondartikel geeft vervolgens meerdere voorbeelden uit de geschiedenis waarin de fysische aspecten van de natuurramp gekoppeld worden aan menselijk handelen.

Slachtofferrol en local coping

Het idee dat de lokale bevolking hulpeloos buitenlandse hulp afwacht spoot niet met de werkelijkheid omdat het gros van de bevolking meteen na de ramp actief betrokken is bij hulpverlening en reddingswerkzaamheden. Voornamelijk de schrijfstijl benadrukt de hulpeloosheid van de slachtoffers, zoals blijkt uit onderstaande citaten:

'Geïsoleerd van de buitenwereld hebben hier duizenden mensen lijdzaam moeten afwachten tot Tonala op de kaart van de overbezette hulpverlening werd gezet' (NRC, 4 november 1998).

"'Ik blijf hier maar wat rondhangen in de hoop dat iemand mij ziet staan'", zo meldt Pedro met zachte stem terwijl hij met beide handen het hek vastklampt waarachter het gemeentehuis staat. "Als de hulpzendingen die zijn beloofd ooit komen dan zullen de vrachtwagens zeker hier langsrijden. Dus vandaar dat ik hier sta", aldus Pedro' (De Telegraaf, 6 november 1998).

'Ook vrezende autoriteiten voor het lot van overlevenden die zonder drinkwater of voedsel op geïsoleerde plaatsen afwachten. Mensen op de daken van huizen zwaaiden wanhopig om hulp' (Friesch Dagblad, 4 november 1998).

Pas na een paar dagen wordt ook aandacht besteed aan activiteiten die de lokale bevolking onderneemt na de ramp, het zogenaamde *local coping*. Zo wordt volgens de NRC gebruik gemaakt van een lokale radiozender om de mensen te bereiken, 10.000 gezinshoofden zijn tewerkgesteld in de wederopbouw, bewoners van een sloppenwijk houden de wacht en er wordt gezocht naar bruikbare bouwmaterialen tussen de puinhopen om weer een huis te maken. De Telegraaf maakt melding van de samenwerking tussen lokale bevolking en hulpverleners bij het bestrijden van epidemieën. Ook zijn veel mensen op zoek gegaan naar bananen om die langs de weg te verkopen. Het Friesch Dagblad besteedt nauwelijks aandacht aan *local coping*.

Tegenover de hulpeloosheid en ellende wordt ook aandacht besteed aan een aantal miraculeuze redden, met name onder kinderen. De Telegraaf heeft een uitgebreid artikel over een Nederlander die met zijn El Salvadoraanse vriendin in Honduras tijdens de orkaan een kind heeft gekregen. Het Friesch Dagblad maakt melding van een reddingsbootje waarin een kindje is geboren, genaamd Mitch. De NRC meldt de redding van een baby en een 11-jarig jongetje. De aantrekkingskracht van dit soort verhalen ligt in hun symboliek dat er temidden van ellende nog hoop voor de toekomst is. Echter, het appelleren aan de miraculeusheid van dit soort gebeurtenissen speelt in op de gedachte dat dit soort rampen de wraak van de natuur of god zijn. De geredde kinderen symboliseren de onschuldigen die gespaard zijn gebleven bij deze straffoefening.

Er wordt veel geschreven over de ontevredenheid van de bevolking wat betreft de hulpverlening van de lokale overheid. Alle kranten maken melding van het feit dat de president

van Honduras in een grote mercedes het getroffen gebied inspecteert en uitgejoeld wordt door de bevolking die hem verwijt dat hij met een vrachtwagen vol voedsel had moeten komen. Met betrekking tot activiteiten die de lokale overheden ondernemen wordt melding gemaakt van het instellen van een avondklok, patrouilleren om plunderingen tegen te gaan, het opschorten van de grondwet voor twee weken, het uitroepen van bepaalde rampgebieden tot nationale dodenakker of nationale begraafplaatsen het mobiliseren van het leger tot oorlogssterkte. Dit laatste is bijzonder interessant. Bij deze uitbreiding van het leger worden geen vraagtekens gesteld, het past immers binnen de mythe dat het nodig is de noodtoestand af te roepen na een ramp. De angst van bepaalde delen van de bevolking dat het leger de ramp aan zou grijpen om opnieuw haar greep op het lokale bestuur te versterken werd door de kranten daarom ook niet opgepikt.

Hulpverlening, wederopbouw en rehabilitatie

Een aantal dagen na het begin van de berichtgeving komt aandacht voor hulpverlening op gang. Een gangbare mythe over rampen is dat ieder vorm van buitenlandse, internationale hulp zo snel mogelijk nodig is. Dit wordt ondersteund door krantenkoppen als; 'Schreeuw om hulp in rampspoor van Mitch' (De Telegraaf, 3 november 1998). De vraag om meer hulp komt meestal van politici uit de getroffen landen. Zoals de NRC vermeldt: 'President Flores zei gisteren zijn nationale trots in te slikken en het buitenland om hulp te smeken' (NRC, 3 november 1998). 'De regering van Honduras heeft een dringende oproep gedaan om het land met alle mogelijke middelen bij te staan bij de opvang van de slachtoffers van de orkaan Mitch' (NRC, 4 november 1998). Ook De Telegraaf meldt diverse oproepen tot hulp. Het Nederlandse gironummer dat speciaal voor de ramp geopend is wordt in alle kranten herhaaldelijk genoemd, waarschijnlijk om de lezer te prikkelen tot donaties. De behoefte aan hulp wordt vanzelfsprekend geacht en niet gespecificeerd naar soorten hulp en/of bevolkingsgroepen. Verder valt op dat de kranten gefascineerd zijn door de logistiek van hulpverlening en veel aandacht hebben voor bijvoorbeeld de behoefte aan helikopters om de reddingswerkzaamheden in goede banen te leiden.

'Mexico stelt voor de hulpverlening een luchtbrug in met twaalf legervliegtuigen, leent 28 helikopters voor reddingswerk uit en schenkt 28 ton aan medicijnen en bijna 1300 ton voedsel. Hulp is reeds onderweg uit de VS, EU, Japan, Taiwan en Israël. Vooral drinkwater, voedsel en dekens gaan naar het rampgebied. Washington leverde ook al vijfhonderd soldaten die hulp bieden met zeventien helikopters en vier vliegtuigen. Minister Herfkens (ontwikkelingssamenwerking) trekt 1,4 miljoen gulden uit. Nederlandse gemeenten stelden twee ton ter beschikking aan zustergemeenten in Nicaragua' (Friesch Dagblad, 4 november 1998).

Er wordt gemeld dat de hulpverlening uiterst traag op gang komt (De Telegraaf, 5 november 1998), een verklaring hiervoor wordt echter niet geboden. Hulporganisaties die vaak genoemd worden zijn grote internationale organisaties zoals het Rode Kruis, SHO (Samenwerkende Hulporganisaties), Wereldbank, IMF, Artsen zonder Grenzen en Novib. Legereenheden als vorm van hulp wordt ook veel aangehaald (mariniers, troepenmachten en dergelijke). Westerse hulpverleners zijn duidelijk de helden van het verhaal. Soms wordt dit rechtstreeks vergeleken met de zogenaamde passiviteit van de lokale bevolking:

'Tja, die mentaliteit. Onze jongens, de te hulp geschoten mariniers, waren verbijsterd toen ze zagen dat dorpelingen laks langs de kant staan te kijken, terwijl zij zich in het stromende zweet werkten' (Friesch Dagblad, 12 november 1998).

Het toekijken van de bevolking is inderdaad verbazend en het zou de krant gesierd hebben naar een verklaring te zoeken in plaats van dit af te doen als laksheid. In het algemeen worden geen vragen gesteld over de mogelijk negatieve effecten van noodhulp. Aan het proces van wederopbouw op lange termijn wordt nauwelijks aandacht geschonken. Alle kranten handelen alleen over de situatie op het moment van het artikel. Alleen de NRC meldt eenmalig:

'Honduras denkt ook op langere termijn hulp nodig te hebben om de landbouwsector te helpen' (NRC, 4 november 1998). Ook wordt nergens iets gezegd over mogelijk structurele verbeteringen op bepaalde vlakken om zulke rampen in de toekomst te kunnen voorkomen. Wel wordt aandacht geschonken aan de kwestie van schuldenverlichting om rehabilitatie mogelijk te maken. Wat hierbij aan de aandacht ontsnapt is het feit dat Honduras ondertussen vele nieuwe schulden aangaat omdat de noodhulp deels terugbetaald moet worden. Het land zal eindigen met een netto verzwaring van de schuldenlast als gevolg van Mitch.

Bronnen en schrijfstijl

Het valt op dat De Telegraaf en tot op zekere hoogte ook de NRC en Friesch Dagblad in het begin van de rapportage een sensationele schrijfstijl aanhouden. 'Een aantal overlevenden is gruwelijk verminkt' (Friesch Dagblad, 3 november 1998). 'In dit land zien we een panorama van dood, verwoesting en ruines, volgens president Carlos Flores' (NRC, 3 november 1998). Het Friesch Dagblad houdt de meest beknopte en neutrale manier van schrijven aan. Achtergrondartikelen zijn over het algemeen meer wetenschappelijk en maken minder gebruik van de drama factor. Persoonlijke waarnemingen worden niet veel gebruikt in de artikelen, alleen uit de NRC kun je opmaken dat een aantal artikelen geschreven zijn over dingen die de journalist met eigen ogen gezien heeft, omdat beschreven wordt hoe hij een bepaalde tocht aflegde en vertelt wat hij onderweg zag.

Het brongebruik van de drie kranten benadrukt nationale en internationale politieke bronnen, alsmede nationale deskundigen. Deze worden meestal met hun voornaam en achternaam of alleen met hun achternaam vermeld, aanvullend wordt het beroep genoemd. Voor zover gewone burgers aan het woord komen gaat het om de dramatische aspecten van de ramp zoals het verhaal van Fatima del Rio, die door het puin zoekt van haar ingezakte huisje in de hoop iets bruikbaar te kunnen bergen' (De Telegraaf, 10 november 1998).

5. Het Wrede Water in Mozambique

In januari 2000 is al sprake van overvloedige regenval in Mozambique, Zuid Afrika en Zimbabwe. De regen wordt steeds heviger en leidt tot ongekend hoge waterstanden in grote rivieren zoals de Limpopo, de Incomatie en de Save. Het duurt niet lang, tot 22 februari om precies te zijn, voor de cycloon Eline zich aankondigt. Eline heeft vooral in kuststreken een grote invloed en geeft nog meer regen in zuidelijk Afrika. Het regenwater dat zich verzamelt in de rivieren en stuwmeren van buurlanden komt uiteindelijk allemaal in Mozambique terecht. Hoe groot de overstromingen precies zijn, is moeilijk te zeggen, maar dat de schade groot is lijkt geen twijfel. Vooral de steden Chokwe en Xai-Xai, die beiden op de route van de Limpopo liggen, zijn zwaar getroffen. Door de overstromingen worden veel wegen en bruggen gedeeltelijk of geheel weggespoeld, evenals spoorwegen, elektriciteitskabels en watersystemen. Voor veel Mozambikanen is de oogst van dat seizoen totaal mislukt. Honderden mensen verdrinken en vele anderen verliezen hun huis en bezittingen. Na tien maanden is de Limpopo nog steeds niet op haar normale peil terug.

Hazards en Vulnerabilities²

De schaal van de ramp in Mozambique kan niet alleen aan het water toegeschreven worden, maar is mede bepaald door menselijk handelen. Zes maanden eerder was door Mark Jury, een Zuid-Afrikaanse meteoroloog verbonden aan de universiteit van Zululand, al voorspeld dat er veel regen te verwachten viel. Hij waarschuwde ervoor dat Zuid-Afrika water uit de overvolle dammen moest lozen, omdat deze anders de grote hoeveelheden water die verwacht werden niet konden verwerken. Dit advies werd in de wind geslagen en pas nadat ook de rivierbeddingen in Mozambique vol waren met water werden de Zuid-Afrikaanse dammen geopend. Dit leidde tot de nodige gevolgen stroomafwaarts en bracht de wateroverlast in Mozambique tot rampzalige proporties.

De Mozambikaanse bevolking en de regering waren absoluut niet voorbereid op de overstromingen. Waren zij dit wel geweest, dan zou men beter met de overstromingen hebben kunnen omgaan. Een reden waarom mensen geen *coping mechanismen* voorhanden hadden is de *resettlement* van de bevolking na de burgeroorlog. Na deze oorlog in Mozambique zijn veel mensen uit gebieden die geen traditie hebben in het omgaan met overstromingen, in de overstromingsgevoelige gebieden geplaatst. Hun kwetsbaarheid werd versterkt door de slechte, ongecoördineerde informatievoorziening vanuit de overheid en landgebruik dat op sommige plaatsen tot erosie had geleid.

Daarnaast waren er geen rampenplannen zodat de kwetsbaarheid van woonplaatsen niet bekend was bij de bevolking. Ook waren er geen veilige plekken geïdentificeerd, waar mensen naar toe konden gaan in geval van een watersnood. Het resultaat was dat niet alleen huizen onderliepen, maar ook dat mensen en veel van hun dieren het niet gered hebben. Evacuatie begon bovendien te laat, toen veel van de uitgangswegen al afgesloten waren.

Naar verwachting zullen veel mensen ook in de toekomst in gebieden met overstromingsgevaar (uiterwaarden) blijven wonen omdat de grond er vruchtbaar is. Door beter waterbeheer, rampenplannen en voorlichting hoeven overstromingen niet tot rampen te leiden. Hier ziet het echter op het moment niet naar uit. Voorspellingen geven aan dat het land begin volgend jaar opnieuw getroffen zal worden door vergelijkbare overstromingen. Er is nog geen begin gemaakt met preventieve maatregelen.

De overstroming en de gevolgen

In de drie dagbladen zijn in totaal 53 artikelen verschenen over de overstromingen in Mozambique, waarvan 17 in het Friesch Dagblad, 14 in De Telegraaf en 22 in de NRC. Het

² Deze paragraaf is mede gebaseerd op informatie van het Disaster and Emergency Reference Centre (DERC).

duurt vrij lang voordat Mozambique in het nieuws verschijnt. Het Friesch Dagblad is op 10 februari de eerste die iets over de overstromingen schrijft, al is het in een artikel dat eigenlijk over Zuid-Afrika gaat. Het tweede artikel volgt pas 13 dagen later. Dit artikel met de titel: "Wateroverlast in Mozambique" (Friesch Dagblad, 23 februari 2000) en vermeldt dat Mozambique te maken heeft met de ergste overstromingen in 50 jaar. De aandacht in de media wordt eigenlijk pas op Mozambique gevestigd als de tropische storm Eline de situatie heeft verergerd.

'Mozambique is vannacht getroffen door de cycloon Eline, die grote schade heeft aangericht. De storm leidde tot enorme overstromingen in een land dat al wekenlang te kampen heeft met wateroverlast ten gevolge van overvloedige regen. Naar schatting 250.000 Mozambikanen zijn de afgelopen weken dakloos geworden, ten minste honderdvijftig kwamen om het leven. Eline bereikte rond middernacht de kust van Mozambique met een kracht van 120 kilometer per uur en trof een groot gebied ten noorden van de hoofdstad Maputo met volle kracht. De storm nam landinwaarts in hevigheid af en trok weg over het noorden van Zuid-Afrika en Zimbabwe. Ook in deze twee landen is op kleinere schaal schade aangericht' (NRC, 23 februari 2000).

Behalve melding van de fysische aspecten van het 'natuurgeweld' dat heeft plaats gevonden, worden in veel artikelen de weersvoorspellingen voor de komende tijd gegeven. 'Meteorologen vrezen dat meer tyfoons vanaf de oceaan de komende dagen de Mozambiquaanse kust treffen' (NRC, 3 maart 2000), 'Volgens meteorologen komt er nog veel meer water aan, mogelijk zelfs twee vloedgolven' (De Telegraaf, 1 maart 2000). De NRC geeft daarnaast een weergave van het precieze verloop van cycloon Eline.

In alle kranten komen eerst het aantal doden en daklozen aan bod. Als deze cijfers uit de verschillende kranten naast elkaar gezet worden zou men zich af kunnen vragen waar ze vandaan komen. Het feit dat deze getallen ruwe schattingen betreffen wordt eigenlijk maar in een artikel echt duidelijk vermeld: 'Berichten over het aantal doden lopen uiteen van enkele honderden tot enkele duizenden' (De Telegraaf, 6 maart 2000). Meestal wordt in de artikelen gevreesd voor duizenden doden en er wordt vaak gezegd dat er zeker meer dan een miljoen mensen getroffen zijn. In de drie kranten is een duidelijke trend te zien van een snel oplopend aantal slachtoffers, die op een gegeven moment een piek bereikt. Dan is het even stil, waarna er lagere en realistischere cijfers gegeven worden. Ondanks de aandacht voor aantallen doden en daklozen gaat het niet vaak over persoonlijk leed. Alles wordt van een grote afstand beschreven en is onpersoonlijk van toon. Alleen wanneer een correspondent het gebied in gaat worden persoonlijke ervaringen van mensen in het overstroomde gebied duidelijk. Dit is alleen het geval in de latere artikelen van de NRC.

Wat betreft de exacte plaatsbepaling van de ramp lijkt het getroffen gebied in de meeste artikelen een homogeen geheel. Er wordt weinig gezegd over de precieze locatie van de overstromingen en waar de meeste schade is aangericht. Veel artikelen spreken over 'het noorden' of 'Maputo' als plaatsaanduiding. Het Friesch Dagblad schrijft vanuit de hoofdstad 'Maputa' op 29 februari over de gezwollen rivier 'Limpodo'. Slechts één keer wordt een kaartje gebruikt ter verduidelijking (De Telegraaf, 1 maart 2000).

Over de gezondheidsproblemen die aan de ramp verbonden worden, beginnen de kranten vrij snel te schrijven. De grootste problemen worden volgens verschillende artikelen verwacht met cholera en malaria. Andere ziektes die genoemd worden zijn nekkramp (NRC, 23 februari 2000), diarree epidemieën (Friesch Dagblad, 2 maart 2000), meningitis (De Telegraaf, 24 februari 2000), dysenterie en tyfus (De Telegraaf, 2 maart 2000). Mensen worden volgens De Telegraaf ziek omdat ze al dagen geen eten meer gehad hebben, het water ondrinkbaar is en omdat er verdrinken mensen en dood vee in het water drijven. De mythe dat dode lichamen ziekten overdragen wordt ook hier in stand gehouden.

Volgens de artikelen is de landbouwsector het zwaarst getroffen. Desalniettemin wordt gesuggereerd dat het resulterende probleem met voedselhulp eenvoudig op te lossen valt. Geen enkele krant maakt zich zorgen over de implicaties op middenlange termijn van het verlies aan gewassen. Door de vele aandacht voor de schade aan infrastructuur en dergelijke lijkt het erger dat toegangswegen zijn weggespoeld en bruggen zijn weggeslagen.

Over de effecten op langere termijn zijn er wel een aantal artikelen die de achteruitgang van het land benadrukken. 'Werk van jaren verwoest' (Friesch Dagblad, 1 maart 2000) is de kop van een artikel dat gaat over de ontwikkelingsprojecten die de laatste jaren zijn ondernomen en waar nu waarschijnlijk niets van over is. Net als bij Mitch, wordt in het geval van Mozambique gevreesd voor een fors aantal jaren achteruitgang in de ontwikkeling. 'Wat we nu beleven, heeft ons land minstens tien jaar teruggezet' (De Telegraaf, 2 maart 2000), 'De overstromingen hebben Mozambique, normaal al een arm land, veranderd in een pauper, die volledig afhankelijk is van buitenlandse hulp' (NRC, 9 maart 2000).

De oorzaken

Over de complexe oorzaken die ten grondslag liggen aan de ramp in Mozambique wordt in de kranten weinig geschreven. Koppen als 'Mozambique kampt met natuurgeweld' en 'De natuur van Mozambique is prachtig, maar kan soms zo wreed zijn' impliceren dat de grillige natuur de oorzaak is van alles. Risico's van de overstroming lijken voor iedereen gelijk waardoor voorbijgegaan wordt aan de kwetsbaarheid van specifieke bevolkingsgroepen. Dat er achter het 'wassende water' andere dan natuurlijke oorzaken verscholen lagen wordt slechts eenmaal beschreven. In het NRC-artikel met de titel 'Mens veroorzaakte overstromingen in Zuidelijk Afrika' wordt met milieudeskundigen in Zuid Afrika gepraat.

'De bioloog (Lindley) heeft zich verwonderd over de onwetendheid, ook onder politici en beleidsmakers, ten aanzien van de recente overstromingen in de regio, waarvoor een duidelijke oorzaak aanwijsbaar is: de cumulatieve invloed van menselijke activiteiten, zonder acht te slaan op de natuur, heeft de recente overstromingen veranderd in een door de mens veroorzaakte plaag van epische omvang. "De regenval is heviger en frequenter dan voorheen", zo constateert Lindley, "mogelijk als gevolg van het broeikas-effect, maar daar schuilt niet de oorzaak van de overstromingen". De mens betaalt volgens hem nu de tol van verkeerd waterbeheer gedurende tientallen jaren. Hij noemt hierbij het verdwijnen van de *wetlands* als belangrijkste oorzaak. Om dit op te lossen worden dammen gebouwd, maar als deze vol zijn komen er grote overstromingen zoals deze. Lindley noemt dit "een klassiek voorbeeld van het behandelen van de symptomen, niet de oorzaak" (NRC, 23 februari 2000).

Aan *early warning* (het vroegtijdig waarschuwen van de bevolking voor de op handen zijnde ramp) wordt alleen in De Telegraaf kort aandacht geschonken: 'Het waarschuwingssysteem heeft niet goed gewerkt omdat het regenseizoen eigenlijk nog niet begonnen was' (De Telegraaf, 6 maart 2000). In het Friesch Dagblad wordt in een artikel een korte geschiedenis van Mozambique gepresenteerd. Er wordt ingegaan op de oorlog, het Portugees bewind, de machtsstrijd tussen Frelimo en Renamo, levensverwachting, analfabetisme, en andere ranglijsten. Feiten zoals deze worden gebruikt om de dramatische gevolgen voor Mozambique als straatarm, net opklimmend land te benadrukken, maar worden niet oorzakelijk in verband gebracht met de ramp.

Slachtofferrol en local coping

'Mozambique spartelt en dreigt kopje onder te gaan' (De Telegraaf, 1 maart 2000). Dit is de titel van een van de artikelen dat verder vermeldt dat de mensen op daken zitten, in elektriciteitsmasten en bomen hangen en zich vastklampen aan Zuid-Afrikaanse legerhelikopters. Daarbij kijken ze verbijsterd naar de enorme watermassa's die van alle kanten op hen af komen.

‘Moeders werpen soms in uiterste nood hun baby’s of kleine kinderen in de helikopters om hen te redden’ (NRC, 1 maart 2000). ‘Het leger van Mozambique heeft zijn enige helikopter beschikbaar gesteld. Een aantal dat absoluut onvoldoende is gezien de tienduizenden mensen die op daken en in boomtoppen wachten op vervoer naar het droge’ (Friesch Dagblad, 2 maart 2000).

Door deze citaten lijkt het dat de bevolking en ook de regering van Mozambique niet in staat zijn om iets te doen tegen het natuurgeweld, zij worden puur en alleen als hulpeloos en afwachtende slachtoffers afgebeeld. Over de manier waarop de bevolking zelf met de ramp omgaat, *local coping*, en lokale ideeën over de ramp, wordt vrijwel niets gezegd.

De Zuid-Afrikaanse helikopters en hun piloten worden afgebeeld als redders en werken alsof hun eigen leven er van af hangt. ‘Alles moet snel gebeuren want er moet meer meel, olie, koekjes en van alles worden opgehaald voor de hongerende bevolking’. Niet alleen is dit ironisch, gegeven de rol van Zuid-Afrika in het veroorzaken van de ramp, maar de lokale bevolking wordt daarbij als totaal passief afgeschilderd. Men komt alleen in beweging als er een reddende helikopter landt.

‘Verdronken land van Mozambique. Hier en daar en dak, een drijvende dode koe. Oneindige stromen bruin water hebben akkers, dorpen, mensen en vee verzwolgen. Vanuit de Zuid-Afrikaanse legerhelikopter, op 150 meter hoogte, ziet men hoe de woeste Limpopo-rivier bouwland tot moeras heeft gedegradeerd, oogsten vernietigd en de boeren de bomen ingejaagd. Op de hoger gelegen delen wonen de gelukkigen, die nu hun dorpen en eten moeten delen met de mensen van de lage landen. Ze zwaaien naar boven, daar waar hun redding vandaan komt’ (NRC, 9 maart 2000).

Op 1 maart 2000 gebeurt er een ‘wonder’. Een vrouw bevalt van haar baby in een boom waarna zij wordt gered door een helikopter. Hoewel de dagbladen hier niet overmatig aandacht aan besteden, wordt het uitgebreid opgepakt door wereldwijde televisiestations. Het vreemde in de berichtgeving is dat de daad van de helikopterbemanning om de vrouw met haar kindje uit de boom te hijsen van meer heldenmoed lijkt te getuigen dan de bevalling zelf, die toch nauwelijks comfortabel verlopen kan zijn. Het beeld van de vrouw in de boom heeft veel invloed op de hulpverlening. Als de opbrengst van de actie Mozambique is gestegen tot 21 miljoen gulden verklaart een medewerker van de Samenwerkende Hulporganisaties (SHO) dit uit de bevalling: “De ramp is bij velen op het netvlies blijven hangen. Met name het beeld van een vrouw die in een boom hing en daar van een kind beviel, heeft diepe indruk gemaakt” (De Telegraaf, 8 april 2000).

Inmiddels is bekend dat moeder en kind al twee keer naar de Verenigde Staten zijn gehaald voor fondsenwerving voor slachtoffers van de overstroming. Omdat volstrekt onduidelijk is wat er met dit ingezamelde geld is gebeurd, heeft dit in Mozambique tot een schandaal geleid³. De overdreven aandacht voor dit voorval heeft dan wel tot meer hulp geleid, maar de vraag is dus hoe gunstig dit type hulp is voor Mozambique. De geboden hulp leidt tot veel wantoestanden en het belangrijkste probleem is dat de hele ramp gereduceerd is tot deze moeder met haar kind. Terwijl de regering de baby wel een studiebeurs heeft toegezegd, heeft ze geen preventieve maatregelen genomen ter voorkoming van toekomstige overstromingen.

Hulpverlening, wederopbouw en rehabilitatie

De hulp wordt meestal uitgedrukt in geld, waarbij ook vaak genoemd wordt waarvoor het zal worden gebruikt. Een artikel met de titel: ‘Herfkens geeft extra 1,5 miljoen voor noodhulp Mozambique’ (De Telegraaf, 8 maart 2000) handelt over wie hoeveel geld geeft binnen Nederland en aan welke doelen het besteed zal worden. Er wordt gesuggereerd dat ‘wij’ (Nederland) niet achter kunnen blijven bij andere Europese landen. Soms zijn de beschrijvingen

³ Informatie afkomstig van Krisno Nimpuno (DERC).

van benodigde hulpgoederen heel gedetailleerd, van helikopters, naar boten, medicijnen, waterzuiveringstabletten, jerrycans, reddingsvesten, folie en dekens. Het valt op dat vrijwel alleen de Europese hulp aandacht krijgt. De meeste hulporganisaties die genoemd worden zijn Nederlands en anders internationaal zoals Kerken in Actie, Samenwerkende Hulporganisaties, Artsen Zonder Grenzen, Memisa en het Rode Kruis. Of de genoemde vormen van hulp gevraagd worden door het land zelf wordt niet duidelijk, wat de mythe dat hulp hoe dan ook nodig is ondersteunt.

Kritiek op de hulp komt al vrij snel naar voren, met de nadruk op het gebrek aan helikopters in het rampgebied. Dit benadrukt wederom de overmatige aandacht en fascinatie door technologische oplossingen van het probleem. Het Friesch Dagblad meldt dat de hulp uit het westen te langzaam op gang komt. Het NRC vermeldt dat de communicatie middelen in Mozambique erg slecht zijn en heeft tevens een artikel waarbij een korte discussie gevoerd wordt over de redenen van het traag op gang komen van de hulp. Dit wordt onder andere toegeschreven aan het feit dat de ramp zich langzaam voltrok, niet zo plots als bijvoorbeeld een aardbeving (NRC, 2 maart 2000). Een ander negatief bijeffect van hulp, corruptie, wordt door de NRC uitvoerig beschreven:

‘Gouden tijden voor de Mozambikaanse bureaucratie. De watersnoodramp is voor de grote en kleine ambtenaar vooral een kans om eens goed aan de internationale hulpverlening te verdienen. Donorgeld en de opbrengst van de ‘handel’ verdwijnt in de zakken van ambtenaren en functionarissen van de regerende Frelimo-partij, een voormalige marxistische beweging’ (NRC, 11 maart 2000).

De regering van Mozambique komt in het algemeen als zeer inadequaar naar voren uit de berichtgeving. Dit neemt niet weg dat verslaggevers met sympathie berichten over de herhaalde vraag om hulp en schuldenvermindering van president Chissano. De halfslachtige houding van een regering die zelf weinig in het werk stelt om de eigen bevolking te helpen of corruptie tegen te gaan, maar wel het buitenland aanspreekt om voortdurend meer hulp te geven, wordt niet opgemerkt. “Onze mensen hebben niets, en de wereld kan meer doen” klaagt Chissano in het Friesch Dagblad (2 maart 2000). Zijn weeklucht past dan ook in de mythe van het Derde Wereldslachtoffer.

Wat betreft lange termijn risico's van de ramp vermeldt een enkel artikel dat Mozambique snel moet herstellen omdat de vrees bestaat dat de overstroming de politieke stabiliteit van het land aan kan tasten en de oorzaak wordt voor nieuwe conflicten tussen Frelimo en Renamo. Terwijl de politieke risico's worden uitgemeten, wordt weinig aandacht besteed aan de noodzaak de risico's van toekomstige overstromingen in te dammen. Alleen De Telegraaf schenkt aandacht aan de preventie van een volgende overstroming in een artikel. Hierin wordt prins Willem Alexander geciteerd die stelt dat de waarschuwingssystemen in snel tempo kunnen en moeten worden verbeterd (Telegraaf, 6 maart 2000). Dit artikel toont eens te meer aan hoe belangrijk het is dat bekende Nederlanders zich met kennis van zaken bekommeren om rampen, aangezien zij kennelijk geliefde bronnen vormen voor de media.

Bronnen en schrijfstijl

In bijna alle artikelen worden meerdere bronnen gebruikt waarvan de meest genoemde de ‘hulporganisaties’ is. Zij maken de aantallen doden en daklozen bekend. Om welke organisaties het precies gaat wordt niet vaak vermeld. Naast reddingswerkers en deskundigen komen ook meteorologen veel aan het woord met voorspellingen over stormen die Mozambique nog zullen teisteren in de toekomst. Dit getuigt van de nadruk op internationale en nationale politieke en deskundige bronnen. De meeste bronnen blijven echter anoniem. Af en toe worden bronnen met naam en toenaam vermeld, vooral wanneer het gaat om interviews met mensen van Nederlandse hulporganisaties of wanneer het gaat om privé verhalen van getroffen en helikopterpiloten. De

H. Belloni, N. Douma, D. Hilhorst, J. Holla en G. Kuiper

NRC is de enige van de drie kranten die een correspondentie het gebied in laat gaan en alleen haar artikelen getuigen van persoonlijke waarnemingen. Ze zijn relatief emotioneler geschreven.

6. Turkije, de hel die 45 seconden duurde

1999 is een jaar geweest met veel krachtige aardbevingen. Het U.S. Geological Survey registreerde 20 aardbevingen met een kracht boven 7.0 op de schaal van Richter. Rampsituaties werden afgekondigd in Colombia (Januari 1999), Turkije (Augustus 1999), Taiwan (September 1999) en nogmaals in Turkije (November 1999).

Aardbevingen komen dagelijks meerdere malen voor in diverse gebieden op aarde. De geschiedenis toont aan dat er sprake is van vaste patronen, met name in drie grote zones op aarde. Dit zijn de zogenaamde aardbevingsgordels die de grenzen markeren van ten opzichte van elkaar bewegende aardeschollen (breuklijnen). Om die reden zijn bevingen in het centrum van continenten zeldzaam. Wanneer steenmassa's zich schoksgewijs verplaatsen in de aardkorst ontstaan trillingen die zich met grote snelheid verplaatsen en resulteren in een aardbeving. Door de toename van seismologische registratiestations kan men steeds nauwkeuriger de kracht en plaats van een aardbeving bepalen. Maar wat betreft een volledige voorspelling van dit natuurverschijnsel gaat de wetenschap niet verder dan het vooruitzien op lange termijn. Uit onderzoek blijkt dat het aantal aardbevingen niet significant is toegenomen.

De plaats en sterkte van een aardbeving is bepalend voor de intensiteit. Deze wordt gemeten op de schaal van Richter en is afhankelijk van de diepte waarop de aardbeving plaats vindt. Bij een ondiepe beving (minder dan 10 kilometer diep) treedt vooral lokaal schade op. Bovendien is er dan het effect dat de bovenste 50 à 100 meter van de bodem, die voor een deel uit los sediment bestaat, kan worden opgeslingerd.

Toen in de vroege nacht van 17 augustus 1999 Turkije werd opgeschrikt door een zeer krachtige aardbeving waarvan het episch centrum rondom Izmit lag, werd geconstateerd dat deze aardbeving zich niet diep afspeelde. Turkije ligt op een aantal breuklijnen waarbij het Afrikaanse continent zich noordwaarts beweegt en het Arabisch schiereiland naar het noordwesten schuift. Beide werken in op Turkije als een wig. De aardbeving veroorzaakte veel schade, met name in Izmit, een stad van 500.000 inwoners die op ongeveer 30 kilometer van het epicentrum lag.

Hazards en Vulnerabilities⁴

Het feit dat door de aardbeving in Turkije zoveel schade is aangericht en zoveel slachtoffers zijn gevallen hangt sterk samen met de kwetsbaarheid van het gebied waarin de beving plaatsvond. Dat er in Turkije over een groot gebied gebouwen zijn ingestort wordt vooral geweten aan een gebrekkige bouwwijze. Verreweg het grootste aantal doden bij aardbevingen wordt veroorzaakt door instortende huizen. Met relatief geringe investeringen zouden deze huizen aardbevingsbestendig kunnen worden gemaakt.

Een ander probleem dat de grote schade verklaard is het feit dat de getroffen regio aan de kust ligt, en vooral bestaat uit moerasgebied. Er is geen aandacht besteed aan het leggen van fundamenteën voor bebouwing. Tijdens de beving werd de bodem 'vloeibaar' waarbij sommige huizen meer dan twee meter de grond inzonken. Hoewel de risico's bekend waren, was er toch uitgebreid gebouwd op deze plaatsen. Over het algemeen was het land niet voorbereid op een ramp als deze, ook al was bekend dat hij vroeger of later plaats zou vinden. De overheid had met name niet toegezien op het nakomen van bouwvoorschriften.

Hoewel de ramp niet discrimineerde naar klasse, en ook veel huizen van rijke Turken getroffen werden, was de impact toch differentieel. Terwijl arme bewoners van de regio er berooid vanaf kwamen, betrof het in het geval van rijkere bevolkingsgroepen meestal een tweede huis aan de kust waarvan het verlies de eigenaar voor relatief weinig problemen stelde.

⁴ Deze paragraaf is deels gebaseerd op Arkel (2000).

De aardbeving en de gevolgen

In totaal zijn er in de drie kranten ruim 120 artikelen verschenen naar aanleiding van de aardbeving in Turkije, waarvan 46 in het Friesch Dagblad, 42 in de NRC en 33 in De Telegraaf. Het Friesch Dagblad en de NRC berichten voor het eerst op 17 augustus 1999, de ochtend na de beving. De Telegraaf begint een dag later met schrijven. Het feit dat het bij een aardbeving om een zogenaamd 'rapid onset' verschijnsel gaat geeft een duidelijke markering dat er een *ramp* plaatsvindt.

In De Telegraaf en het Friesch Dagblad wordt relatief veel aandacht geschonken aan het persoonlijk leed (veel dodelijke slachtoffers, uiteengerukte families, verlies van huis en bezit). Het aantal slachtoffers van de aardbeving in Turkije stijgt nog steeds. Volgens de laatste gegevens zijn er nu meer dan drieduizend doden en bijna 14.000 gewonden gevallen. Het industriële centrum Izmit, waar het epicentrum van de aardbeving lag, is het zwaarst getroffen. Hier kwamen bijna negenhonderd mensen om het leven en raakten bijna drieduizend mensen gewond (Friesch Dagblad, 18 augustus 1999).

De NRC meldt dat er zoveel slachtoffers en gewonden zijn gevallen omdat grote (woon)gebieden (groeikernen in de steden) in het rampgebied dichtbevolkt zijn. Gezien het nachtelijk tijdstip van de aardbeving zijn veel mensen omgekomen in hun slaap. Een lichaam in horizontale stand heeft namelijk meer kans op letsel. Wat betreft materiële schade van de ramp wordt vooral aandacht geschonken aan ingestorte huizen en gebouwen. Ook is er in alle kranten aandacht voor olieraffinaderijen die in brand zijn gevlogen na de beving.

De gevolgen voor de volksgezondheid worden ook onder de loep genomen door de kranten. Naast gevaar voor dysenterie, wordt aandacht besteed aan een aandoening die vooral na aardbevingen voorkomt, het *Crush-syndroom*. De NRC (bron Artsen zonder Grenzen) schrijft hierover en geeft in korte bewoordingen weer wat het syndroom inhoudt: 'giftige stoffen die vanuit verpletterde lichaamsdelen vrijkomen in het bloed'. Wederom wordt ook bij de berichtgeving over Turkije de mythe dat lijken besmettelijke ziekten overdragen in stand gehouden. In De Telegraaf wordt gemeld dat niet gevonden lijken door de hitte overdag en de broeierige nachten snel in ontbinding raken. 'Dit levert mogelijke epidemieën op als de lijken niet snel worden begraven' (De Telegraaf, 20 augustus 1999). De NRC brengt, meer accuraat, dit risico in verband met de algemene verzwakking van de overlevenden en het ontbreken van vers water (NRC, 23 augustus 1999). Het Friesch Dagblad brengt de snelheid waarmee de doden begraven moeten worden, naast de kans op epidemieën, ook in verband met een cultureel aspect, namelijk dat Moslims volgens hun geloof een overledene uiterlijk 24 uur na het sterven dienen te begraven (Friesch Dagblad, 20 augustus 1999).

De effecten op verschillende economische sectoren worden het meest uitgemeten aan de hand van de schade aan de industrie in het gebied. In het getroffen gebied bevinden zich voornamelijk auto-, textielindustrieën en olieraffinaderijen die samen ten minste 35% van het Turkse nationale inkomen genereren (NRC, 21 augustus 1999). In het licht van effecten op langere termijn meldt het Friesch Dagblad: 'De economische groei zal nagenoeg nul zijn, de staatsbegroting zal grote gaten vertonen en de rente zal stijgen. Een OESO Turkije expert gaf hoop met de verwachting dat de economische terugval slechts van korte duur zal zijn' (Friesch Dagblad, 25 augustus 1999). Ook de NRC liet zich in soortgelijke bewoordingen uit. Een opvallend detail in de berichtgeving over de gevolgen van de ramp is de aandacht voor fouten bij het tellen van doden en gewonden.

'Turkije heeft vandaag onder verwijzing naar een administratieve fout het dodencijfer van de aardbeving van vorige week dinsdag in het westen van het land drastisch naar beneden bijgesteld. Nadat het belangrijkste crisiscentrum gisteren 17.997 doden had gemeld, deelde het vandaag mee dat in feite 12.514 doden zijn geteld. Het aantal gewonden is van 42.442 tot 27.176 teruggebracht' (NRC, 25 augustus 1999).

De Telegraaf geeft als enige krant een verklaring van het waarom van deze foute meldingen. Ambtenaren zouden de aantallen hebben overdreven om meer hulp gelden los te peuten (De Telegraaf, 26 augustus 1999).

De oorzaken

Wat betreft de oorzaken van de aardbeving wordt op een aantal manieren bericht gegeven. Ten eerste wordt in alle kranten uitvoerig de plaats en intensiteit van de aardbeving besproken en worden ook aardbevingen die eerder in Turkije of elders plaatsvonden aangehaald. De NRC heeft met het eerste bericht al uitleg gegeven over het ontstaan van een aardbeving. Zij liet hierbij ook een deskundige van het KNMI aan het woord en afsluitend werd teruggeblikt op de laatste aardbeving in Nederland in Drenthe en welke materiële effecten die had op de omgeving. De lezer kon hiermee een beeld krijgen van hetgeen in Turkije gebeurde. Al vrij snel wordt in alle kranten duidelijk dat de omvang van de schade en de grote hoeveelheid slachtoffers die gevallen zijn voornamelijk te wijten zijn aan de slechte constructie van huizen en gebouwen. De kenmerken van aardbevingbestendig bouwen worden in verband gebracht met de fysische kenmerken van een aardbeving (horizontale en verticale golven die door diverse bouwstijlen kunnen worden opgevangen).

‘Door de aardbeving in Turkije zijn meer dan honderdduizend mensen hun huis kwijtgeraakt. Veel gebouwen en woningen waren niet bestand tegen de beving van 45 seconden met een kracht van 7,4 op de schaal van Richter. Als er aardbevingbestendig was gebouwd had veel leed voorkomen kunnen worden, stellen deskundigen en bouwers. Volgens een hoogleraar constructief ontwerpen zijn er drie redenen waarom in Turkije veel gebouwen zijn bezweken. Er is niet gebouwd volgens de voorschriften, de aardbeving was zwaarder dan de bestendigheid van de gebouwen en de technische kennis in het gebied over aardbevingbestendigheid is onvoldoende’ (NRC, 19 augustus 1999).

De kwetsbaarheid van de bevolking als resultaat van de slechte constructie van hun huizen wordt hiermee erkend en in meerdere artikelen wordt deze relatie expliciet genoemd. ‘In Turkije concentreert analyse en kritiek zich nu voornamelijk op de povere kwaliteit van de bouw in de getroffen steden’ (NRC, 26 augustus 1999). De relatie tussen de aardbeving en de slechte huizenbouw ontlokte een storm van verontwaardiging in het land waarbij de overheid en bouwaannemers van fraude bij het toepassen van regels en gebruikte materialen werden beticht. Het bovenstaande duidt aan dat vooral bewoners in de getroffen gebieden zoeken naar een zondebok en antwoord willen op de vraag wie er schuldig is. Andere reacties wijzen op een houding dat de ramp ‘God’s wil’ is. Een groep radicale moslimfundamentalisten die een bezoek bracht aan het rampgebied zouden pamfletten hebben rondgedeeld waarin zij stelden dat God geen andere keuze had dan de aardbeving naar Turkije te sturen omdat de gemiddelde Turk niet leeft volgens de geboden van de Islam (NRC, 24 augustus 1999). Het Friesch Dagblad geeft aan dat bij de meeste rampen, en in het bijzonder natuurrampen, de mens geen speelbal is, maar dat het menselijk handelen voorafgaande aan de ramp vaak de oorzaak is. Een andere, uiterst pijnlijke constatering is, dat in landen zoals Turkije de armen het eerste en het meest slachtoffer zijn. Huizen met adequate constructies zijn voor hen onbereikbaar omdat ze te duur zijn (Friesch Dagblad, 23 augustus 1999). De NRC meldt dat de klassieke verklaring van een grote ramp naar de hand van God verwijst. ‘Meer en meer wordt echter de laatste jaren achter rampen naar menselijk falen gezocht, de ramp als mysterie heeft afgedaan’ (NRC, 26 augustus 1999).

Ook is aandacht voor het gegeven dat veel inwoners van Izmit en omgeving oorspronkelijk Koerden zijn, en zij door hun slechte economische positie in goedkopere huizen van mindere kwaliteit wonen wat hun kwetsbaarheid vergrootte. Dit is een verklaring voor de differentiële effecten van een ramp voor verschillende bevolkingsgroepen.

Slachtofferrol en local coping

In de artikelen wordt op verschillende manieren aandacht geschonken aan de rol van de lokale bevolking. Enerzijds wordt deze weergegeven als hulpeloos, verlamd en verwaasd. Het Friesch Dagblad schrijft het volgende:

‘Zo klinkt dus de radeloosheid. Zoals het ‘nee, nee, nee’ dat deze man gilt. Dit is het geluid van iemand die over de rand valt, in de afgrond van waanzin stort. Het geluid sterft weg, de man zinkt op zijn knieën, zakt dan als een pudding verder ineen, glijdt plat op de grond en blijft het waarschijnlijk in zichzelf doormompelen, ‘nee, nee, nee’ (Friesch Dagblad, 21 augustus 1999).

Naast de ontredde is er ook aandacht voor de wil die de lokale bevolking heeft om dierbaren uit de puinhopen te redden. In het artikel ‘Mensen redden is handenwerk’ wordt bericht dat getroffenen zelf het heft in handen nemen om in de eerste fase mee te zoeken naar slachtoffers.

‘Wat rust geeft, hoop geeft, is stevast hetzelfde gezicht: het kluitje mensen diep in de puinhopen of balancerend boven op brokstukken. Daar wordt niet gegild. Daar wordt aangepakt. Donkere mannen hameren verbeten op gigantische betonblokken, geven zwiingend stukken puin door. Ze hameren wat ze kunnen, geven dan meteen moker en beitel door aan de volgende, verse kracht’ (Friesch Dagblad, 18 augustus 1999).

Ook de woedende reactie van de lokale bevolking, veelal gericht op bouwondernemers en de overheid, komt in iedere krant terug. De kritiek richt zich op de wetgeving, die geen rekening houdt met de nieuwste technologische en wetenschappelijke inzichten over de beveiliging van gebouwen tegen aardbevingen. De hardheid waarmee zowel particulieren als de overheid een slaatje proberen te slaan uit het leed van anderen uit zich in het in brand steken van auto’s van bouwondernemers (NRC, 19 augustus 1999).

Opvallend is de grote hoeveelheid artikelen over Nederlandse Turken. Omdat Nederland nauwe banden heeft met Turkije heeft de ramp ook zijn impact in ons land, en met name binnen de Turkse gemeenschap. Sommige mensen reizen af naar Turkije om te helpen of familie te zoeken, anderen zamelen geld in en blijven aan de buis gekluisterd om het laatste nieuws vanuit Turkije te volgen.

Met name De Telegraaf schenkt in een aantal artikelen aandacht aan wonderbaarlijke reddingen. Onder de kop ‘meisje gered uit puin’ (De Telegraaf, 21 augustus 1999) staat een grote foto waarop dit meisje te zien is. Een ander artikel met de kop ‘Nederlandse honden redden twee Turkjes’ (De Telegraaf, 23 augustus 1999) geeft het verhaal van twee kleine jongetjes die levend onder de puinhopen vandaan gehaald worden. Het Friesch Dagblad meldt hetzelfde voorval onder de kop: ‘Hondenreddingsteam redt twee jongetjes’. Weer is het niet toevallig dat deze reddingen kinderen betreffen, als symbool van onschuld. Dezelfde redding van een bejaarde zou waarschijnlijk minder opvallen in het nieuws. Een artikel van de NRC meldt het volgende:

‘De publieke opinie is ondersteboven van de goodwill die het land de afgelopen week is ten deel gevallen. Oude vetes zijn vergeten en de helpende hand wordt van alle kanten toegestoken. Grieken en Armeniërs, notoire vijanden van alles wat Turks is, kiezen voor christelijke naastenliefde. En in Turkije zelf hebben zwaar verarmde Koerdische dorpsbewoners in het onder militaire knoet levende zuidoosten zelfs botje bij botje gelegd om de slachtoffers van de aardbeving bij te staan’ (NRC, 26 augustus 1999).

Dit citaat lijkt ingegeven door een bepaalde mythe over rampen die de solidariteit onder getroffenen als kenmerkend ziet. Hoewel ongetwijfeld waar, wezen andere gebeurtenissen op meer diverse reacties. Te denken valt aan de initiële weigering van de Turkse regering om Griekse hulp te accepteren en de concurrentie onder lokale hulporganisaties van verschillende politieke signatuur (Arkel, 2000).

Hulpverlening, wederopbouw en rehabilitatie

In vergelijking met Mitch en Mozambique wordt in alle drie de kranten vrij snel geschreven over de kwaliteit van de hulpverlening. De Telegraaf meldt op 19 augustus dat de internationale hulp aan Turkije snel op gang komt. Aan de andere kant meldt het merendeel van de artikelen dat de hulp te traag is. Dit komt omdat het donker was, men zich niet direct een goed beeld kon vormen, het wegennet beschadigd en het communicatienetwerk overbelast was. Ook wordt het geweten aan de slechte coördinatie van de Turkse regering. Deze kwam de eerste dagen niet verder dan 'de doden vrede en de overlevenden succes toe te wensen, terwijl de in allerijl binnengevlogen reddingsploegen uren op het vliegveld moesten wachten op hun bagage, tolken en vervoer' (Friesch Dagblad, 23 augustus 1999). De NRC verklaart het falen van de Turkse overheid aan de hand van de regeringsstructuur: 'Bij elke regeringswisseling worden de ministers en de ambtelijke top vervangen. Dat heeft tot gevolg dat er bij iedere aardbeving nieuwe mensen zitten die nog nooit zo'n ramp hebben meegemaakt en dus blunderen. Omdat er geen rampscenario klaarlag wist de regering niet wat te doen' (NRC, 26 augustus 1999).

Gezien de plaats van het onheil (dichtbevolkte steden) richt de hulpverlening zich als eerste op het vinden van slachtoffers onder het puin. Het is daarom ook niet verwonderlijk dat er veel aandacht is voor technologische hulpgoederen zoals bulldozers, infrarood detectie en medische. Geen van de dagbladen licht toe dat na een aardbeving de medische hulpverlening twee golven van gewonden kan verwachten. Direct en kort na de ramp zijn er veel gewonden door instortingen tijdens de beving en gedurende reddingswerkzaamheden. Na een aantal dagen komt een golf van gewonden die een chronische aandoening opgelopen heeft door stress en luchtvervuiling (de brand in de olieraffinaderij), of aan het Crush-syndroom lijden.

Naarmate de tijd verstrijkt (5-7 dagen) neemt de overlevingskans van mensen onder het puin af en ebt de berichtgeving over reddingswerkzaamheden als vorm van hulp weg. De aandacht verschuift dan meer naar hulpstromen in de vorm van geld. De nationale tv-actie in Nederland krijgt veel aandacht. Tevens is er aandacht voor het gevaar dat corrupte politici hulp gelden achterover drukken. De NRC citeert ene Ali (niet zijn echte naam) die 'vanuit zijn klapstoel op een basketbalterrein in het hart van de stad' verzucht:

'...Belooft me dat jullie het geld niet aan de Turkse autoriteiten geven want dan kun je het nog tien miljoen keer beter uit het raam gooien' (NRC, 26 augustus 1999).

Aan het aspect van de wederopbouw op lange termijn wordt in het Friesch Dagblad kort aandacht gegeven aan een Rode Kruis functionaris die de cashflow uiteenzet van directe noodhulp naar wederopbouw. De andere kranten schrijven hier nauwelijks iets over.

Bronnen en schrijfstijl

Over het algemeen genomen schrijft De Telegraaf op een sensationele manier en gebruikt veel grote foto's en koppen ('Dramatische tafereelen tussen de puinhopen, Mammie hier! Ik leef nog!') (Telegraaf, 18 augustus 1999). Illustratief is ook het volgende citaat uit De Telegraaf van 20 augustus 1999: 'Midden in een totaal geruïneerd landschap, vol verpulverde huizen, van verdriet verscheurde mensen, stank van dode lichamen en in een verzengende hitte, klinkt een klaagzang'. Het Friesch Dagblad gebruikt vooral neutrale koppen en weet een goed onderscheid te maken in haar artikelen tussen verschillende aandachtspunten. De NRC had de meest rustige manier en stijl van schrijven en kwam goed informatief over.

Wat het gebruik van bronnen betreft was de NRC het meest compleet en gaf naast de volledige naam ook veelal de functie van de bron erbij. De Telegraaf en het Friesch Dagblad deden dit in mindere mate. Er wordt, naast lokale bronnen, veel gebruik gemaakt van politieke bronnen, vooral daar waar het gaat om hulpverlening en kritiek op de overheid en bouwondernemers.

In alle kranten wordt veel gebruik gemaakt van persoonlijke waarnemingen, zowel van de auteur als van de lokale bevolking. Hiermee zijn veel artikelen sterk beschrijvend. Zo vermeldt de NRC de ervaring van een oud-correspondent: 'Het bed beweegt als de slinger van een klok van links naar rechts. Het is een vloeiende beweging die evenwel angstaanjagend lang aanhoudt. Is dit droom of werkelijkheid, flitst het door me heen' (NRC, 17 augustus 1999). De reden voor het gebruik van veel persoonlijke anekdotes ligt waarschijnlijk mede in de verwevenheid van de Nederlandse en Turkse gemeenschap. Veel mensen hebben familie daar en zijn een makkelijk te identificeren bron.

7. Conclusies en aanbevelingen

Hoe verschillend de geanalyseerde rampen en dagbladen ook zijn, toch blijkt er uit de rapportage een gemeenschappelijk beeld naar voren te komen. 'De ramp van de media' heeft een bepaalde 'levensloop'. De berichtgeving vangt aan met ruwe schattingen van aantallen doden, gewonden en daklozen en een indicatie van de materiële schade. Tegelijkertijd wordt het natuurlijke fenomeen verklaard aan de hand van fysieke kenmerken (bijvoorbeeld hoe krachtig de aardbeving was en met welke windsnelheden de orkaan aan land kwam). In dit stadium wordt op een emotionele/ dramatische manier getuige gedaan van de vernietigende werking van de ramp. In de hierop volgende dagen worden aangepaste cijfers gegeven, vaak ook meer specifiek, over het aantal slachtoffers. Er wordt nu ook melding gemaakt van (internationale) hulp die langzaam op gang komt. Er is tevens bij alle drie de rampen aandacht voor het gevaar van uitbrekende epidemieën en andere gevolgen voor de volksgezondheid. Vervolgens gaat de berichtgeving naar een climax waarin gedetailleerd uiteen wordt gezet welke hulpgoederen gestuurd zijn en hoeveel geld gegeven is. Hoe de financiële hulp wordt aangewend blijft onduidelijk.

Over het algemeen is er weinig aandacht voor verklaringen van de ramp. Menselijk handelen, en de hiermee samenhangende kwetsbaarheid van mens en natuur, wordt zelden als oorzaak van de ramp gezien. De manier waarop slachtoffers in beeld gebracht worden is gekenmerkt door hulpeloosheid, apathie en laksheid. Wat betreft een vooruitziende blik omtrent het voorkomen van dergelijke rampen in de toekomst en het proces van wederopbouw en rehabilitatie zwijgen de dagbladen. Aandacht voor hulp is beperkt tot noodhulp en er wordt nauwelijks gesproken over structurele hulp op langere termijn.

Opvallend is dat deze lijn wel degelijk doorbroken wordt (in meer of mindere mate, afhankelijk van de betreffende krant) met uitzonderlijke artikelen die hetzij een achtergrondanalyse geven van oorzaken en kwetsbaarheden, hetzij ingaan op creatieve vormen waarmee de lokale bevolking omgaat met rampen. Kennis over rampen en ontwikkelingslanden is dus wel aanwezig op redacties, maar wordt niet toegepast in de totale berichtgeving.

Er zijn ook verschillen in berichtgeving, met name is de rapportage over Turkije anders dan die van de andere twee rampen. Kwantitatief bekeken wordt de meeste aandacht besteed aan de aardbeving in Turkije (gemeten in het aantal gepubliceerde artikelen). Bovendien blijkt de berichtgeving over Turkije minder gehinderd door mythen en beeldvorming. Alle kranten besteden uitgebreid aandacht aan vraagstukken van kwetsbaarheid en bestuur om de omvang van de ramp te verklaren. Er wordt bovendien genuanceerder omgegaan met beelden die de gemoedstoestand en houding van de lokale bevolking betreffen. Deze verschillen vinden hun oorzaak in de relatieve nabijheid van de Turkse samenleving ten opzichte van Nederland in vergelijking met Midden-Amerika en Mozambique. Niet alleen is Turkije letterlijk dichterbij, er is ook sprake van identificatie door het grote aantal Turkse Nederlanders. De aardbeving vond plaats aan het eind van de zomervakantie en in veel Nederlandse klaslokalen begon het schooljaar met een aantal lege stoelen. Een ander aspect dat het verschil kan verklaren ligt in het feit dat sociale kritiek binnen Turkije meer uitgesproken was dan in Midden-Amerika en Mozambique en verslaggevers hiervan berichtten. Met wat meer moeite van verslaggevers hadden kritische geluiden uit Mozambique en Midden-Amerika wellicht ook meer ruimte gekregen in de berichtgeving.

Het verschil in berichtgeving onderstreept een aantal veronderstellingen die wij in hoofdstuk drie aandroegen op basis van literatuur. Met name gaat het hierbij om het idee dat beeldvorming over ontwikkelingslanden het gebruik van mythen over natuurrampen versterkt. Dezelfde krant die in de berichten over Turkije aangeeft dat het 'klassieke' beeld van rampen als natuurverschijnsel is achterhaald, gaat even later bij de overstromingen in Mozambique zelf weer mee in deze mythe.

Er zijn ook verschillen tussen de dagbladen. De Telegraaf gebruikt veel foto's in haar berichtgeving en schroomt niet om de kop van het artikel op pregnante wijze in het oog te laten

springen. Tevens gebruikt deze krant veel persoonlijke anekdotes, hetzij van slachtoffers ter plekke, hetzij van Nederlanders die in het gebied waren. Het Friesch Dagblad heeft in de meeste gevallen de iets kortere artikelen en gebruikt weinig foto's. De artikelen zijn afkomstig van persbureaus als het ANP, omdat deze krant geen of weinig correspondenten in de getroffen gebieden had. Toch zou met een betere achtergrondkennis over rampen in ontwikkelingslanden deze krant de berichtgeving substantieel kunnen verbeteren. De informatie verkrijgbaar bij persbureaus is bijzonder uitgebreid en biedt genoeg materiaal voor een meer genuanceerde rapportage. De NRC heeft de meest uitgebreide artikelen en geeft over het algemeen een meer volledig beeld van de ramp en samenhangende factoren, ook in historisch perspectief. Ook maakt deze krant gebruik van persoonlijke waarnemingen van de correspondenten ter plekke. Juist omdat deze krant blijkt geeft van de mogelijkheid om genuanceerd te rapporteren, springt des te meer in het oog dat deze genuanceerdheid niet consequent wordt toegepast in berichten over rampen maar gereserveerd lijkt voor achtergrondartikelen. Het moet toch mogelijk zijn pakkende koppen en beknopte berichten te schrijven die desalniettemin verschoond zijn van mythen en vertekende beeldvorming.

Tot slot geven wij een aantal concrete aanbevelingen voor een betere weergave van rampen in Nederlandse dagbladen.

- Met de toename van rampen in ontwikkelingslanden nu en in de toekomst loont het de moeite te investeren in kennis over deze fenomenen op redacties.
- Rampen moeten beschreven worden als proces en niet als incident. Zij ontstaan uit een complexe voorgeschiedenis en luiden meestal de komst van toekomstige rampen in.
- Verslaggeving over rampen moet systematisch de vraag meenemen wat een ramp leert over toekomstige rampen en welke preventieve maatregelen genomen kunnen worden.
- Verslaggevers en redacteurs moeten geschoold worden over gangbare mythen over rampen en beeldvorming over ontwikkelingslanden.
- Met het oog op het grote aantal verslaggevers dat incidenteel bericht over rampen is het goed als redacties beschikken over een beknopte handleiding ter bestrijding van mythen en vertekende beeldvorming.
- Verslaggevers moeten actief moeite doen om het complex van oorzaken van een gebeurde ramp zo snel mogelijk te achterhalen. Zij kunnen hier al mee beginnen op het moment dat een ramp zich aandient.
- In plaats van getroffen te reduceren tot slachtoffer moet meer moeite gedaan worden om de lokale bevolking genuanceerd in beeld te brengen. Gebruik van lokale bronnen verdient aanbeveling en moet niet beperkt blijven tot emotionele reacties onmiddellijk na de impact van een ramp.
- Verslaggeving over rampen zou meer consequent moeten zijn, waarbij achtergrondkennis ook wordt gebruikt (of tenminste niet tegengesproken) bij het formuleren van koppen en leads.
- Bij de presentatie van cijfers over slachtoffers en schade moet geen nauwkeurigheid gesuggereerd worden terwijl het gaat om een combinatie van schattingen en geruchten. In de onmiddellijke nadagen van een ramp zijn deze meestal overdreven.

- Ten aanzien van symbolen, met name het verpersoonlijken van een ramp door berichtgeving over kinderen, moet terughoudend en kritisch worden omgegaan, onder andere door vervolgrapportage over de achtergrond van deze gevallen.
- Meer dialoog met vertegenwoordigers van de wetenschap en humanitaire organisaties kan berichtgeving over rampen verbeteren, zolang men zich niet uitsluitend beperkt tot de *expatriates*.
- Redacties moeten een strategie ontwikkelen om verslaggeving over ontwikkelingslanden te verbreden en deze niet alleen in beeld te brengen als een plek van rampen en andere crises.
- In plaats van te varen op vaststaande beelden over wat een lezerspubliek wel en niet aanspreekt moeten redacties het lef hebben om conventies te doorbreken.

Bijlage

Journalistig: De weergave van natuurrampen in Nederlandse Dagbladen MEDIA-ANALYSE TEN BEHOEVE VAN DE STUDIEDAG ‘DE RAMP VAN DE MEDIA’

Inleiding

Naar aanleiding van de rapportage in de media over de overstromingen in Mozambique een aantal maanden geleden, is er vanuit de bijzondere leerstoelgroep ‘Rampenstudies’ aan de Wageningen Universiteit in samenwerking met de hogeschool voor de journalistiek in Utrecht het idee tot stand gekomen om de berichtgeving in dagbladen over natuurrampen nader te bekijken. Het vermoeden bestaat dat de diverse media, zoals kranten maar ook de televisie, te eenzijdig bericht doen van gebeurtenissen zoals in Mozambique. Bepaalde aspecten van een natuurramp blijven onderbelicht waar andere aspecten teveel aandacht krijgen. Grofweg kun je tijdens een natuurramp vier processen herkennen, namelijk de oorzaken van de ramp, de effecten, de hulpverlening en de wederopbouw/ rehabilitatie. Oorzaken van de ramp worden teveel gezocht in puur ‘natuurlijke’ factoren, zoals bijvoorbeeld weersomstandigheden. Maatschappelijke en daarmee dus menselijke factoren die de kwetsbaarheid van de lokale bevolking hebben vergroot worden weinig in beeld gebracht. De effecten van een ramp worden vaak op korte termijn behandeld, denkende aan hoeveelheden doden en de materiele schade, terwijl effecten op langere termijn onderbelicht blijven. Wanneer er over hulpverlening wordt gesproken in de media komen vaak alleen Westerse hulporganisaties aan bod en worden getroffen personen puur als ‘slachtoffer’ benaderd terwijl lokale initiatieven niet voldoende aandacht krijgen. De wederopbouw en rehabilitatie na een ramp is tot slot een aspect wat op lange termijn moet leiden tot structurele en duurzame verbeteringen, die de kwetsbaarheid van de bevolking reduceren. Juist dit cruciale punt blijft vaak op de achtergrond in berichtgeving over rampen. Om te kunnen toetsen of berichtgeving over natuurrampen ook daadwerkelijk op de geschetste manier plaatsvindt, wordt een analyse gedaan van artikelen uit een aantal geselecteerde Nederlandse dagbladen. Hiermee hopen we een beeld te kunnen vormen over de manier waarop de geschreven media gebeurtenissen rondom een natuurramp uitdraagt naar buiten.

Doel

Het doel van deze studiedag is om de sterke en zwakkere punten van de journalistieke weergave van natuurrampen in Nederlandse dagbladen onder de aandacht te brengen. Met de resultaten, vastgelegd in dit rapport, hopen we aan te kunnen geven dat er met name meer aandacht moet komen voor de differentiële impact van een natuurramp. We hopen dat de doelgroep van deze dag, journalisten en hoofdredacteurs, onze bevindingen en andere belangrijke punten die gedurende de discussies naar voren komen mee zullen nemen in hun verdere werk.

Vraagstelling

- *Journalistig: Hoe worden natuurrampen weergegeven in de Nederlandse dagbladen?*

Subvragen:

- Hoeveel en wat voor aandacht wordt er besteed aan de ramp?

Hoe accuraat zijn de feiten omtrent de ramp, de slachtoffers, de schade en de hulpverlening in Nederlandse dagbladen?

Wordt er een goede weergave gegeven van de oorzaken van de ramp, met betrekking tot zowel natuurlijke als menselijke factoren?

Wordt er alleen aandacht geschonken aan de getroffen personen als slachtoffers of worden lokale initiatieven ook erkend?

Hoe worden met de ramp samenhangende maatschappelijke processen en het samenspel tussen verschillende hulporganen en instituties weergegeven?

- Wat voor aandacht wordt er besteed aan processen van wederopbouw en rehabilitatie?

Werkwijze

Er zal een analyse plaatsvinden van krantenartikelen uit een aantal Nederlandse dagbladen. Om deze artikelen te kunnen analyseren is er een onderzoeksinstrument ontworpen waarin verschillende aspecten aan bod komen. De subvragen worden gebruikt om de verschillende aspecten die binnen de analyse dienen te vallen te operationaliseren. Om deze subvragen te kunnen gebruiken voor de daadwerkelijke analyse zijn additionele vragen gebruikt die aan indicatoren gekoppeld zijn. Deze indicatoren zijn de uiteindelijke meetinstrumenten die het 'scannen' van de artikelen mogelijk maken. Een aantal van deze additionele vragen en indicatoren kunnen op een kwantitatieve manier beantwoord/ gebruikt worden, andere richten zich meer op de aard van de besproken onderwerpen in het artikel en zijn daarmee meer inhoudelijk en kwalitatief gericht.

Keuze Kranten

Om een goed onderbouwde keuze te maken uit het grote aanbod van Nederlandse dagbladen hebben we dit onderzoeksgebied in eerste instantie afgebakend door twee ochtendkranten te kiezen, een avondkrant en een regionale krant. Deze keuze is te rechtvaardigen omdat je op deze manier een zo groot mogelijke diversiteit creëert in het tijdstip en plaats van uitgave. Vervolgens hebben we aan de hand van een document met effectieve oplagecijfers van alle dagbladen een kwantitatieve keuze gemaakt om ons niet te laten beïnvloeden door persoonlijke voorkeur (zie bijlage). De volgende dagbladen zijn hierbij geselecteerd op basis van de volgende criteria:

Effectieve oplage in 1998

Groei cijfers over 1998

Wel/niet onderdeel van een perscombinatie

Telegraaf (ochtendblad): landelijk gezien heeft De Telegraaf de grootste oplage, is tevens de snelst groeiende krant en is verbonden aan 'de holdingmij De Telegraaf'.

Nederlands Dagblad (ochtendblad): landelijk gezien heeft Het Nederlands Dagblad de kleinste oplage, tevens is het een onafhankelijk blad met een hoog groeipercentage vergeleken met andere onafhankelijke kranten.

NRC-handelsblad (avondblad): landelijk gezien heeft de NRC als avondblad de grootste oplage en is tevens onderdeel van 'de perscombinatie'.

Friesch Dagblad (regionale krant): deze krant is onafhankelijk en heeft van alle regionale kranten tevens de hoogste groei cijfers.

	Telegraaf (ochtend)	Nederlands Dagblad (ochtend)	NRC-handelsblad (avond)	Friesch Dagblad (regionaal)
Effectieve oplage	802.500 (grootst)	30.887 (kleinst)	269.667	21.140
Groeipercentage	5,3	2,1	1,5	2,7
Perscombinatie	Holdingmij De Telegraaf	Onafhankelijk	De Perscombinatie	Onafhankelijk

Figuur 2: Bron: www.villamedia.nl

Keuze Rampen

Om uit de vier geselecteerde kranten en hun berichtgeving een hanteerbaar file te vormen van artikelen hebben we ons beperkt tot de artikelen over drie rampen, namelijk de aardbeving in

Turkije (1999), de orkaan 'Mitch' in Midden-Amerika (1998) en de overstromingen in Mozambique (2000). Deze keuze is gebaseerd op de volgende criteria:

Alle rampen zijn minder dan vijf jaar geleden

Ze hebben plaatsgevonden in niet-Westerse gebieden

Ze zijn verschillend van karakter

Ze vonden plaats in verschillende regio's

Bovendien zijn het alledrie 'grote' rampen die veel aandacht hebben gekregen in de media. We verwachten hiermee dat deze rampen qua omvang en hoeveelheid rapportages een goede basis vormen voor onze analyse.

Keuze Artikelen

Om te beginnen hebben we de volledige berichtgeving over alle drie rampen in ieder van de vier genoemde kranten verzameld om met zo compleet mogelijk uitgangsmateriaal te kunnen werken. Afhankelijk van het aantal artikelen zullen we dit terugbrengen door een tijdsbestek te kiezen, bijvoorbeeld een maand na de ramp en rond een jaar na dato.

Betrokkenen

Media-analyse en rapportage:

Hugo Belloni, buitengewone student Rampenstudies

Nynke Douma, 3^e jaars studente Rurale Ontwikkelingsstudies, Wageningen Universiteit

Juultje Holla, 3^e jaars studente Rurale Ontwikkelingsstudies, Wageningen Universiteit

Gijs Kuiper, buitengewone student Rampenstudies

Begeleiding:

Thea Hilhorst, Rampenstudies

Georg Frerks, Rampenstudies

Nico Kussendrager, Hogeschool voor de Journalistiek/ Dick Scherpenzeelstichting

Experts ter consultatie:

Jan de Boer

Krisno Nimpuno

Verslaglegging

De media-analyse zal worden verwerkt in een rapport.

Onderzoeksinstrument

Algemeen

In de navolgende categorieën willen we zowel aangeven wat er gezegd wordt, hoe het gezegd wordt en op basis waarvan. Hiertoe achten wij het nuttig om een aantal vragen te stellen over de journalistieke weergave, die toegepast zullen worden op alle onderstaande (inhoudelijke) items. Deze weergave bepaald direct dan wel indirect wat geschreven wordt hoe het geschreven wordt en hoe het geïnterpreteerd wordt. [*..it is futile to separate what X is saying (or thinks he is saying) from the way X says it and the material qualities of the form of communication chosen...*Benthall, disasters, relief and the media- chapter 5, p. 205]. Subvragen:

Welke bronnen worden gebruikt in artikel (overheid, lokaal etc.)

Hoe worden deze bronnen vermeld (naam, functie, leeftijd, sekse etc.), m.a.w hoe specifiek

Waarnemingen door journalist (zintuiglijk, gevoel)

Vanuit welke plaats wordt artikel geschreven (in rampgebied, in kamp verderop etc.)

Schrijfstijl (zakelijk, overdreven, technisch, medisch, sensationeel, droog, kort, uitgebreid etc.)

Hoeveel en wat voor aandacht wordt er besteed aan de ramp?

Plaats van artikel in krant
Lay-out (grote koppen, vet gedrukte woorden etc.)
Hoeveel artikelen in krant
Lengte artikel in aantal regels/ woorden
Met of zonder foto + onderschrift foto
Tijdsverloop van de aandacht (hoeveelheid artikelen per week)

Hoe accuraat zijn de feiten omtrent de ramp, de slachtoffers, de schade en de hulpverlening in Nederlandse dagbladen?

Aantallen doden en gewonden
Hoeveelheid schade (evt. uitgedrukt in geld)
Exacte plaatsbepaling (geografisch, fysisch) waar de ramp plaatsvond (klimaat, bergen, stad, platteland etc.)
Soorten persoonlijk leed (lichamelijk of psychisch)
Volksgezondheid (epidemieën, ziekten)
Differentiële effecten voor verschillende bevolkingsgroepen (klassen, beroepsgroepen, regionaal)
Effecten op milieu.
Welke tak(ken) van bedrijfsleven (landbouw, industrie) getroffen

Wordt er een goede weergave gegeven van de oorzaken van de ramp met betrekking tot zowel natuurlijke als menselijke factoren?

Fysische aspecten ramp (aanleiding en intensiteit)
Verklaring van de ramp als resultaat van hazards en vulnerability
Oorzaken van de hazards die tot de ramp leiden
Oorzaken van de vulnerabilities die tot de ramp leiden

Wordt er alleen aandacht geschonken aan de getroffen en als slachtoffers of worden lokale initiatieven ook erkend?

Percepties lokale bevolking t.a.v. de ramp (bijvoorbeeld in occulte, politieke, religieuze sfeer.)
Sprake van local coping, wat doet bevolking na ramp
Melding van succes-stories naast ellende

Hoe worden met de ramp samenhangende maatschappelijke processen en het samenspel tussen verschillende hulporganen en instituties weergegeven?

Welke hulporganisaties worden genoemd (westers of niet-westers)
Snelheid op gang komen hulp
Soort hulp (medicijnen, tenten, geld, voedsel etc.)
Early warning
Onderlinge communicatie hulporganisaties
Logistiek verloop distributie hulp
Reacties omringende en overige landen
'Hero' rol van hulpverlenende organisaties benadrukt

Wat voor aandacht wordt er besteed aan processen van wederopbouw en rehabilitatie?

Vraag om meer hulp in artikel
Eventuele verbeteringen die noodzakelijk zijn om zulke rampen in toekomst te voorkomen

Literatuur

- Arkel, K. van (2000) *Social and Political Aftershocks of the Marmara Earthquake on August 17th 1999 in Turkey*. Doctoraalscriptie, Wageningen Universiteit, Rampenstudies.
- Bankoff, G. (2001) 'Rendering the World Unsafe: 'Vulnerability' as Western Discourse', *Disasters* 25(1):
- Benthall, J. (1993) *Disasters, Relief and the Media*. London : I.B. Tauris and Co Ltd.
- Burman, E. (1994) 'Innocents Abroad: Western Fantasies of Childhood and Iconography of Emergencies', *Disasters*, 18(3): 238-253.
- Comfort, L. et al. (1999) 'Reframing Disaster Policy: the Global Evolution of Vulnerable Communities', *Environmental Hazards*, 1: 39-44.
- De Marchi, B. (1991) 'Effective Communication Between the Scientific Community and the Media', *Disasters*, 15(3): 237-243.
- Fischer, H.W. (1998) *Response to Disaster. Fact Versus Fiction & Its Perpetuation*. Lanham/New York/Oxford: University press of America.
- Frerks, G. et al. (1999) *Natural Disasters, A Framework for Analysis and Action*. Report for MSF-Holland, Wageningen University.
- Frerks, G. (1999) *Omgaan met Rampen*. Disaster Site no 1. Wageningen: Disaster Studies.
- Ginneken van, J. (1996) *De Schepping van de Wereld in het Nieuws*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu van Loghum.
- Hilhorst, P. (2000) 'De Mythe van de Onverschilligheid', *De Volkskrant*, 18 maart 2000.
- Ignatieff, M. (1998) 'The Stories We Tell: Television and Humanitarian Aid', in: J. Moore (ed) *Hard Choices. Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention*. Lanham/Boulder/New York/Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (2000) *World Disasters Report. Focus on Public Health*. Switzerland: IFRC.
- Oliver-Smith, A. (1999) 'Peru's Five-hundred-year Earthquake: Vulnerability in Historical Context', in: A. Oliver-Smith and S.M. Hoffman (eds) *The Angry Earth. Disaster in Anthropological Perspective*. London: Routledge.
- Ploughman, P. (1995) 'The American Print News Media 'Construction' of Five Natural Disasters', *Disasters*, 19(4): 308-326.
- Ploughman, P. (1997) *Disasters, the Media and Social Structures: A Typology of Credibility Hierarchy Persistence Based on Newspaper Coverage of the Love Canal and Six Other Disasters*. Oxford: Overseas Development Institute.

Rotberg, R.I. and Weiss, T.G. *From Massacres to Genocide, the Media, Public Policy and Humanitarian Crisis*. Washington: Brookings Institute.

Sen, A. (1981) *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*. Oxford: Clarendon Press.

Ville de Goyet, C. de (1999) 'Stop Propagating Disaster Myths', in: *WHO Press Release August 20, 1999* (WHO website).